

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ČESKOSLOVENSKO V OBDOBÍ 1945-1948

Autor práce:	Radek Wimmer
Studijní obor:	regionální studia
Forma studia:	prezenční
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Rudolf Kučera CSc.

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury. Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1 METODIKA A CÍL BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	5
2 ČESKOSLOVENSKO V POVÁLEČNÉ EVROPĚ	6
3 NÁRODNOSTNÍ MENŠINY A JEJICH ODSUN	7
3.1 Brněnský pochod smrti.....	9
3.2 Odsun Němců z Českých Budějovic	9
3.3 Majetkové náležitosti odsunu	15
4 KOŠICKÝ SNĚM	16
5 MEMORANDUM O ODSUNU	18
6 OSÍDLOVÁNÍ ČESKÉHO POHRANIČÍ PO KVĚTNU 1945	20
6.1 Reemigrace a osídlování zahraničních krajanů	22
6.2 Usídlování reemigrantů	25
7 KVĚTNOVÉ VOLBY 1946 A PROGRAM GOTTWALDOVY VLÁDY	27
8 STRUKTURA KSČ.....	29
9 BENEŠOVY DEKRETY	29
9.1 5/1945 Sb. částka: 4	31
9.2 12/1945 Sb. částka: 7	31
9.3 16/1945 Sb. částka: 9	32
9.4 28/1945 Sb. částka: 14	33
9.5 108/1945 Sb. částka: 48	34
10 ÚNOR 1948	34
10.1 Projev Klementa Gottwalda	41
11 ÚSTAVA ČSR 1948	41
11.1 Základní články ústavy.....	43
ZÁVĚR.....	45
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46
ABSTRAKT	47
ABSTRACT	48

ÚVOD

Za téma bakalářské práce jsem zvolil Československo v letech 1945-1948. Práci jsem pojal jako teoretickou analýzu politických změn a skutečností, které ovlivnily jak politický systém republiky, tak národnostní složení. Zaměřil jsem se na situaci Československa v poválečné Evropě z hlediska politicko-hospodářského, kdy se jednalo o spolupráci se Sovětským svazem a vrcholily v republice národnostní nálady. Zpracoval jsem téma národnostních menšin a jejich odsunu z území republiky, s důrazem na to, proč a jak k odsunu došlo. Zaměřil jsem se v rámci této kapitoly na Brněnský pochod smrti, jakožto největší transfer obyvatelstva z jednoho místa, dále jsem se zaměřil na odsun německé menšiny z okresu České Budějovice, na to, v jakých fázích odsun probíhal, jak se na něm podílel stát a jakým způsobem tyto události ovlivnily život, majetkové poměry a počet obyvatel. Zmínil jsem také majetkové rozpory, které vznikly jako důsledek dekretů prezidenta republiky a následnou konfiskací německého vlastnictví převedeného poté do vlastnictví československého. Zmínil jsem období Košického sněmu, kdy vešel v platnost vládní program týkající se politické a hospodářské spolupráce, dekretů prezidenta republiky, řešení situace menšin na území republiky vydaným memorandem o odsunu, ustanovení národních výborů, potrestání válečných zločinců a konfiskace majetku. Dále jsem se zaměřil na osídlování českého pohraničí reemigranty z ciziny i samotnou reemigraci a usídlováním českých navrátilců ze zahraničí, toho jak probíhal reemigrační a usídlovací proces, situace v pohraničí a obnovení hospodářského života v těchto oblastech. Dále jsem se chronologicky zaměřil na, pro politický život zcela stěžejní, téma květnových voleb v roce 1946 a s nimi spjatý Gottwaldův budovatelský program. Dále jsem zohlednil strukturu Komunistické strany Čech, její vývoj a role v politickém systému Československé republiky. Zpracoval jsem téma Benešových dekretů, dobu přípravy až po jejich realizaci, předmětů a objektů, kterých se týkaly, toho, jak se na ně díváme z politického hlediska v dnešní době, v čem jsou v rozporu s demokratickými zásadami a jaké problémy jsou s nimi spojeny dodnes. Vybral jsem několik stěžejních dekretů, které ovlivnily změnu vlastnictví v mnoha odvětvích. Do předkládané práce jsem zahrnul téma únor 1948, jakožto období, v němž došlo k zásadním politickým změnám, podrobně popsal dění v jednotlivých dnech po 25. únor, kdy Klement Gottwald podal prezidentovi Československé republiky návrh na přijetí demise ministrů, kteří odstoupili 20. února a současně jej doplnil seznamem osob, kterými má být vláda doplněna a rekonstruována. Zahrnul jsem také samotný projev Klementa Gottwalda a novou ústavu z roku 1948 s jejími základními články.

1 METODIKA A CÍL BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Cílem bakalářské práce je analyzovat pomocí uvedených pramenů literatury období v poválečné Československé republice v letech 1945-1948. Zaměřit se na nejdůležitější okamžiky, které ovlivnily vývoj republiky v oblasti politické a hospodářské. Pokusit se zohlednit situaci odsunů německých menšin do zahraničí od doby jejich vzniku, přes jejich průběh až do jejich konce, dopady na německé menšiny a obyvatele Československé republiky. Zaměřit se na události Košického sněmu, květnových voleb 1946 až po únor 1948, popsat průběh a vývoj reemigrace, osídlování a usídlování zahraničních krajanů. Zahrnout téma KSČ, jejího vývoje a významu pro politickou scénu poválečné republiky, Benešovy dekrety a ústavu z roku 1948.

2 ČESKOSLOVENSKO V POVÁLEČNÉ EVROPĚ

Druhá světová válka přinesla zásadní změny nejen v Evropě, ale také v ostatních státech světa, které do ní byly zapojeny. Ať už mluvíme o svržených diktátorech nebo o 60 milionech obětí či změnách v politické mapě – během války i po ní. Byl to doposud největší válečný konflikt v dějinách lidstva.

Prvním zlomovým datem pro Československo v roce 1945 je zajisté 8. květen. V tento den došlo k tzv. „osvobození“ Sověty, kteří tlačili zbytky ustupujících německých vojsk zpět na Berlín. Tato událost znamenala pro republiku začlenění do tzv. „sovětského bloku“, který byl po ukončení války pod nadvládou SSSR. I přes protesty států ovládající tzv. „západní blok“ si Sovětský svaz nárokoval uplatnění sovětské politiky v jím osvobozených státech. Co se týkalo Moskevské politiky, neuznávala jejich nároky či právo na „volnou ruku“ v její sféře vlivu, ve střední a východní Evropě. Západní velmoci však prostrádaly síly i odvahu své zájmy vůči Moskvě prosadit.“¹ Obávaly se konfliktu, který by se mohl vyhrotit ve vojenskou konfrontaci. Omezovaly se na diplomatické protesty, politický odpor a hospodářská opatření. Jejich postup vyvolával u mnoha politiků, a to nejen východoevropských a středoevropských, názor, že Západ uznává a respektuje sovětskou sféru vlivu a v ní práva Moskvy.

Tak se i stalo. Nové rozvržení politické mapy přineslo pro státy pod ochranou SSSR silný politický posun doleva zásluhou zejména silného vzestupu socialistického proudu, což vyústilo v rozšíření vlivu socialistických a komunistických stran. Zkušenosti s nacistickým Německem se nutně staly výchozím bodem pro prudký vzestup silné vlny nacionalismu, především protiněmeckého. Co se politického zaměření Československa týče, měly na jeho „vývoj před válkou vliv události především ve střední Evropě. V této oblasti hrála před druhou světovou válkou československá zahraniční politika aktivní roli a také po roce 1945 se její pozornost koncentrovala na středoevropský prostor.“² Avšak její politická a diplomatická aktivita měla jiné výchozí předpoklady, a tím i jiný obsah. Sledovala zcela odlišné cíle a dosahovala rozdílných výsledků. Ovšem rozdělení a mocenské zájmy způsobily, že střední Evropa přestala jako mezinárodně-politický pojem přechodně existovat. Československá politika poválečnou změnu ve střední Evropě, včetně rozhodující pozice SSSR, respektovala. Svou zahraničně-politickou aktivitu omezila či zaměřila hlavně na prosazení svého požadavku likvidace národnostních menšin a svých územních nároků.

Kořeny zahraniční politické linie poválečného Československa, zrozené během války, v exilu i domácím odboji, byly převážně formovány prezidentem Edvardem Benešem. Ohledně otázky národnostních menšin a územních nároků vypovídá následující výňatek z kompromisních návrhů, které byly Edvardu Benešovi předloženy od britské strany, jenž by zaručovaly dohodu mezi Československem a Velkou Británií o likvidaci Mnichovské smlouvy a uznání sestavených zásad. „Současně nám bylo sděleno prostřednictvím velvyslance Nicholse, že vláda britská podrobně uvažovala o našem stanovisku stran transferu z republiky proti nám se provinivšího minoritního obyvatelstva a že po tom, co se nám v roce 1938 a za války stalo, při konečném řešení našich menšinových otázek po vítězném skončení války proti zásadě transferu minoritního obyvatelstva z Československa, ve snaze učiniti z Československa stát národnostně co nejsourodější, nemá v úmyslu se stavěti.“³

Mimo zacílení zahraniční politiky na národnostní menšiny a územní nároky, bylo také zajištění státní existence a suverenity Československa. Šlo především o záruku ve spojení se SSSR, kterou predikoval Edvard Beneš. Tato předpověď se také potvrdila. Ed-

¹ Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948, s. 5. ISBN 80-04-25699-6

² Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948, s. 6. ISBN 80-04-25699-6

³ Beneš, E. Odsun Němců z Československa, s. 16. ISBN 80-85926-06-7

Edvard Beneš předpokládal výrazné posílení moci Sovětského svazu po ukončení války. Československo podle něj, jakožto jediná země v tomto prostoru s přátelskými vztahy se SSSR, mohlo využít situace a získat podporu Moskvy při prosazování vlastních požadavků na mezinárodním fóru. Jak už jsem zmínil, šlo pouze o otázku národnostních menšin a územní problematiky. Ovšem Benešova vize, že Sovětský svaz bude procházet v budoucnu procesem liberalizace a demokratizace, a že díky tomu dojde k vytvoření pásma přátelských států na jeho západní hranici, nebyla pravdivá. Edvard Beneš počítal s těmito aspekty, včetně respektu k suverenitě státu, a díky úsilí (i přes varování některých britských politiků) o spojenectví, došlo dne 12. prosince 1943 k podepsání československo-sovětské smlouvy, která měla být novou zahraničně-politickou linií a smlouvou o přátelství a spojenectví. Při jednáních o vztazích v prosinci 1943 v Moskvě odevzdal Edvard Beneš Stalinovi memoranda.

Ta „obsahovala návrhy poválečné spolupráce v hospodářské oblasti, koordinace ve vojenství a společného postupu v zahraniční politice, zejména ve střední Evropě. Už samy tyto návrhy, zvláště jejich obsah a charakter navrhované spolupráce, značně překračovaly rámec obvyklých spojeneckých smluv a mohly se změnit v nástroj sovětského tlaku, což se také později stalo.“⁴ Pokud zmíníme snahy politiků Československé republiky o zachování státních hranic, tak jako před Mnichovskou dohodou, narazíme opět na překážku. Jednou z nich je situace týkající se smlouvy o předání Podkarpatské Rusi, která byla od roku 1939 Edvardem Benešem v exilu promyšlena a s představiteli SSSR projednávána, ovšem 24. listopadu 1945 prozatímním parlamentem ratifikována. Toto mělo posílit v Moskvě postavení Československa vůči Polsku, se kterým probíhal spor o Těšínsko. V tomto sporu šlo už o předmnichovské rozdělení hranic a poté v roce 1920 bylo Těšínsko rozděleno. Větší část připadla Polsku, menší část ČSR. Ovšem v roce 1938 došlo k zabránění české části Polskem a jeho exilové vlády nyní odmítaly uznat předmnichovské hranice. Spor ukončila až vláda SSSR, která neměla zájem na sporech států, jež ovládala. Spor se vlekl od června 1945 až do 10. března 1947, kdy došlo k podepsání smlouvy o řešení územních sporů.

Další nároky vznesla Československá vláda po druhé světové válce a ty byly kladeny na bývalá německá území a nároky vůči Rakousku. Jednání v obou případech ovšem skončila neúspěšně. Československo tedy neprosadilo jediný ze svých územních nároků.

3 NÁRODNOSTNÍ MENŠINY A JEJICH ODSUN

Jak už jsem v předcházející kapitole zmínil, soustředila se zahraničně-politická aktivita ze začátku na územní spory, ale především na otázku národnostních menšin, převážně Němců žijících v příhraničních oblastech Československé republiky. V podstatě šlo o jakési odčinění za Mnichovskou dohodu, kterou Československo utrpělo. Stěžejním bodem politiky byl tedy cíl výstavby národnostního státu Čechů a Slováků s koncentrací pozornosti především na německé a maďarské národnosti.

„Názory československých politiků na jejich osud se během války vyvíjely a dospěly k nutnosti likvidace menšin, vystěhováním nebo odnárodněním. Z politického a právního hlediska se představa vyvíjela od úmyslu potrestat a vystěhovat aktivní funkcionáře a členy nacistických a podobných organizací až po princip kolektivní viny menšiny jako celku. Tento obecně nesprávný princip pražská vláda prosazovala a vůči německým občanům uplatnila.“⁵ Program likvidace národnostních menšin přijímaly jak odbojové organizace doma i v exilu, tak politické a společenské organizace po osvobození. Myšlenka působila

⁴ Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948, s. 8. ISBN 80-04-25699-6

⁵ Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948, s. 14. ISBN 80-04-25699-6

jako sjednocující faktor Národní fronty. Za mezinárodní uznání masového odsunu se angažoval prezident Beneš. V roce 1943 dosáhl příslibu USA a Velké Británie a souhlasu SSSR, potvrzeného přímo Stalinem Fierlingerovi. SSSR měl na odsunu vlastní zájem, chtěl se v zemích svého vlivu zbavit menšin, které Stalin považoval za zdroj nepokojů a nestability. Československá vláda si v polovině roku 1945 uvědomovala, že odsun je mezinárodně ohrožen, ale byla rozhodnuta jej provést. S uspokojením přijala Clementisovu zprávu o jednáních československé delegace s velitelem okupačního pásma Německa Žukovem, který vyslovil ochotu přijmout do východní zóny jeden až dva miliony Němců z Československé republiky. Na postupimské konferenci v srpnu 1945 Stalin odsun prosadil. Podle rozhodnutí konference mělo být z československé republiky vystěhováno 2,5 milionu občanů německé národnosti.

Po postupimské konferenci na území Československa došlo k odsunu ve dvou fázích. Hlavním odsunem byl pojmenován tzv. „organizovaný odsun“. K těm nejhroživějším případům patřil odsun Němců z Brna do Rakouska a oběti tzv. „ústecké katastrofy“. Organizovanému odsunu předcházela tzv. „odsun divoký“, zde šlo o vyhánění nebo vynucený útek tisíců občanů německé národnosti. Oba odsuny byly bez výjimky doprovázeny případy zvrů, násilí, nelidskosti, urážek a ponižování. Na tento fakt upozornila i mezinárodní veřejnost. Vláda Československé republiky ale neučinila opatření, která by násilí zamezila. Nezaujala ani jakýkoliv postoj proti rozněcování nacionalistických vášní mezi občany. Důležitý byl pouze stanovený plán, který měl za cíl rychlý odsun co největšího počtu Němců i za cenu hospodářských ztrát.

„Podle statistik bylo do konce roku 1946 odsunuto 2,256 milionu Němců a 660 tisíc opustilo zemi v tzv. „divokém odsunu“. Masový odsun znamenal vyřešení vnitropolitického česko-německého problému a zjednodušení národnostních vztahů v československé republice. Odsun přinesl hospodářské ztráty dlouhodobé účinnosti, mj. úbytek pracovních sil, zvláště kvalifikovaných. Způsobil také sociální a hospodářské rozdíly mezi vnitrozemím a pohraničím, které se nepodařilo dlouho překonat.“⁶

Hromadný odsun na principu kolektivní viny, zejména způsob jeho provedení negativně poznamenal politickou kulturu společnosti. Složitější situace však byla s již zmíněnou druhou menšinou, maďarskou, která čítala více než 600 tisíc občanů. Zde se vláda Československé republiky snažila uplatnit stejnou formu odsunu jako u německé menšiny a kromě toho předpokládala výměnu Maďarů ze Slovenska za Slováky z Maďarska. Plán ovšem narazil nejen na protesty západních zemí, ale v rámci „divokého odsunu“ také na neochotu velitelů sovětské armády. To přimělo Prahu ke změně způsobu řešení otázky maďarské menšiny a uplatnit takové formy, které by nezávisely na mezinárodním uznání a byly záležitostí vnitropolitickou. Z této situace vyplynula 27. února 1946 československo-maďarská dohoda o výměně obyvatel.

„Výsledek však československé politiky zklamal. V Maďarsku se k přesídlení přihlásilo pouze 73 273 Slováků. Naopak masového rozsahu dosáhla odnárodňovací akce, tzv. „reslovakizace“. Maďarští občané se měli hlásit ke slovenské národnosti. Z obavy před další perzekucí a z existenční nejistoty se přihlásilo 410,8 tisíce občanů. Reslovakizační komise uznala 344 tisíc nových Slováků. Výsledkem úsilí o likvidaci maďarské menšiny bylo více než 300 tisíc reslovakizovaných, 73 tisíc vyměněných a přes 44 tisíc násilně přesídlených jejích příslušníků.“⁷

Tento vývoj, který citelně zasáhl vztahy mezi Československem, Německem a Maďarskem byl již během války promyšlen Edvardem Benešem a diskutován s exilovými politiky. Na tento fakt poukazuje i úryvek z Benešova díla.

⁶ Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948, s. 16. ISBN 80-04-25699-6

⁷ Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948, s. 16. ISBN 80-04-25699-6

„Rozhodl jsem se pro kontinuitu politiky předválečné. To pro mne znamenalo, že řešení našeho národnostního problému musí vycházet, pokud možno, z našich podmínek historických a místních, že musí být vedeno absolutní dobrou vůlí a loajalitou ke všem našim partnerům a že musí navázat na náš postup z doby boje o Mnichov, kdy jsme šli až na poslední hranici možností a kompromisů. Musí však být zároveň věcně i politickým postupem vedeno tak, aby se řešení, jež námi bude zvoleno a hájeno, dalo uplatnit všeobecně, evropsky, a aby tudíž bylo řešením, které by mohlo být přijatelné všem za nových poválečných poměrů v evropských státech, jež docela určitě po této nové katastrofě podlehnou velikým revolučním změnám sociálním. To znamenalo, že řešení národnostní otázky u nás bude nutno logicky spojit se změnami sociálními a hospodářskými. Musí to býti i v národnostních otázkách pokrok, lidsky a vývojově opravdový pokrok. Bude třeba přesvědčit Angličany, Francouze, Američany i Rusy, že při zásadním zachování předmnichovského Československa bude třeba zmenšit velmi radikálně počet menšin.“⁸

3.1 Brněnský pochod smrti

Od počátku roku 1945 docházelo v různých částech republiky k útokům na německy mluvící obyvatelstvo, při kterých přišlo statisíce lidí o život. Ovšem událost, kterou známe jako „brněnský pochod smrti“ je něčím ojedinělým. Dějiny po 2. světové válce nepamatují jiný konflikt, při kterém by došlo k tak masivní násilné deportaci, jako tehdy, kdy byli během dvou dní z moravského hlavního města vyhnáni téměř všichni Němci. V prvním dni byli vyhnáni ze svých bydlíšť, ve dni následujícím hnáni k hranici vzdálené 54 km, vše kvůli kolektivní vině za nacismus a hrůzy války, která jim byla přisouzena politickými představiteli v čele s prezidentem Edvardem Benešem – ten se pár týdnů před tímto divokým odsunem na brněnské radnici jasně vyslovil, že otázku Němců je třeba vylikvidovat. Dodnes neodsouzený, těžký zločin proti lidskosti, doprovázený extrémním násilím a brutalitou, je šrámem politické historie naší republiky. Zda byl odsun věcí nevyhnutelnou, je otázkou. Dopomohla k tomu válka a následná protiněmecká nálada ukřivděných Čechů, kteří za války trpěli a toužili po odplatě, nebo to byla idea z dřívější doby? Vždyť sám prezident Beneš, již v dobách studií ve Francii, si pohrával s myšlenkou, jak řešit problém německých menšin na území Československé republiky. Každopádně se jedná o nemorální, odsouzeníhodný čin, který uškodil nejen Němcům, ale také samotným Čechům.

3.2 Odsun Němců z Českých Budějovic

První mezník, který přímo ovlivnil divoký i organizovaný odsun, začíná vlastním ukončením války a osvobozením Českých Budějovic Rudou armádou 9. května 1945. Od května do června došlo k největším ztrátám na lidských životech, během tohoto období došlo k vyhocení protiněmeckých nálad. Případy sebevražd Němců i jejich vražd jinými osobami byly na denním pořádku. V tomto období byl zřízen Národní výbor, který začal po ukončení války spravovat a řídit město.

Druhým mezníkem je období Postupimské konference, kdy se rozhodovalo o samotném transferu menšin (Němců, Maďarů a dalších). V Českých Budějovicích byl zřízen sběrný tábor pro Němce v Suchém Vrbném a druhý na břehu řeky Malše, tzv. „Malý tábor“ a také internační a pracovní středisko v Roudenské ulici. „Velitelství 5. pěší divize dne 26. června zveřejnilo výnos MNO čj. 200/Taj. 1945, rozkaz velitelství 2. oblasti čj.

⁸ Beneš, E. Odsun Němců z Československa, s. 25. ISBN 80-85926-06-7

31/Taj. 1945 o zacházení s německým obyvatelstvem.“⁹ V podstatě šlo o dokument, který stanovil řád a systém, jak se chovat k Němcům (podle míry provinění). Byla to doba nejistoty, obyvatelé německé menšiny mohli dobrovolně emigrovat (nebylo možné zatím provést odsun, protože spojenecké orgány Němce z Čech nepřijímaly). Mohli odejít pouze ti, kteří nebyli trestně stíháni, a to za přesně určených podmínek, tj. zavazadlo o maximální hmotnosti 30 kg, potraviny na 7 dní a úhrada nákladů spojená s přepravou z vlastních prostředků. Nebyl povolen odchod specialistů a kvalifikovaných pracovních sil.

Třetí mezník byl ve znamení celého roku 1946, kdy probíhal organizovaný odsun Němců zpět do Německa.

Posledním, čtvrtým mezníkem, je definováno období přelomu čtyřicátých a padesátých let, kdy docházelo k dobrovolným odsunům, doplňujícím odsunům již dříve odsunutých rodin, odsunům osob ve vyšetřovací vazbě a trestanců, nemocných, chorých, ale také odsun duchovenstva. Zbytek německé menšiny, která nebyla odsunuta, byla rozptýlena do vnitrozemí tak, aby nebylo možné utvoření „německého jazykového ostrova“.

Informací z prvních dnů života v Českých Budějovicích po oficiálním ukončení války se mnoho nedochovalo. Z okresního archivu v Českých Budějovicích se můžeme dozvědět o popisovaných jevech rozdělených do dvou rovin, a to na každodenní život občanů a činnost úřadu místní samosprávy. Informace vypovídají, že v prvních poválečných dnech byli občané opojeni pocitem z blížícího se míru, vyvěšovali vlajky. Ovšem v okolí samotného města není bezpečno. Ustupující jednotky SS na mnoha místech berou rukojmí a výjimkou nejsou střety s civilním obyvatelstvem, jako např. „6. května odpoledne, kdy došlo ke krátké přestřelce u Dlouhého mostu. Sokolové, shromáždění na nedalekém Sokolském ostrově, vystřelili na ustupující německá vojska. Ta palbu opětovala a Sokolové v panice přeplavali slepé rameno Malše a zmizeli v uličkách města.“¹⁰ 9. května 1945, asi v půl šesté odpoledne, stanula Ruská armáda na Českobudějovickém náměstí (přijela od Třeboně). Stále však probíhaly přestřelky v okolí města, mnoho lidí se snažilo využít situace a zastřelit si „svého“ Němce, např. členy krajského vedení NSDAP, kteří nestihli nebo odmítli uprchnout.

Další vývoj situace je zmapován díky materiálům ustanoveného Národního výboru v Českých Budějovicích, který byl ustanoven ještě jako kontrarevoluční národní výbor. „Dne 5. května 1945 v 11, 00 hodin dopoledne ve velké zasedací síni českobudějovické radnice se konala schůze, které se zúčastnilo 33 osob, které ze svého středu zvolili jako předsedu MUDr. Rudolfa Bureše, člena KSČ.“¹¹ Ten se stal jediným nositelem moci ve městě a dále bylo rozhodnuto o vydání tiskového orgánu – Duchu svobody. Dalším problémem bylo vypořádání se s nastupujícím masivním příchodem vězňů z koncentračních táborů a běženců. „Další výzva spočívala k očištění veřejného života od všech, kteří se jakýmkoliv způsobem provinili proti Čechům.“¹²

Dne 10. května se konalo na náměstí Přemysla Otakara II. slavnostní přivítání Rudé americké armády (demarkační čára vedla nedaleko od města). V polovině května bylo Pracovním úřadem v Českých Budějovicích avizováno, že musí dojít k obnovení pracovní morálky, dále muselo dojít k zabezpečení pracovních sil pro zemědělství a také bylo nutno zabezpečit pracovní síly k opravení náletem zničených lokalit (oblast okolo hlavního nádraží v Českých Budějovicích od Žižkovy a Lannovy třídy po Pětidobí), které byly ke konci války vybombardovány americkým letectvem), vodovodu, plynovodu, kanalizace a městské elektrárny. Na území města ovšem také žili občané Rakouska, kteří po doložení státní příslušnosti nebyli perzekuováni, nuceni k pracím a odevzdání svého majetku.

⁹ AMV P. Fond B2 – 1, inv. j. 1.

¹⁰ Vzpomínky Františka Vávry, gen. V. v. JčM ČB. Fond „S“ bývalého MDRH v ČB, inv. č. 1 006.

¹¹ Poslední schůze Revolučního národního výboru z 22. května 1945. Soka ČB. MNV ČB, Kniha zápisů o schůzích MNV 1945, č. kart. 1.

¹² Soka ČB. MNV ČB, Kniha zápisů o schůzích MNV 1945, č. kart. 1.

„Dne 18. května byl národním výborem vydán návrh na koncentraci všech Němců starších 14 let v táborech.“¹³ Tím si výbor zajistil početnou pracovní skupinu, kterou potřeboval k výše zmíněným účelům a v neposlední řadě také izoloval tzv. „skupinu nepřátelských obyvatel.“ Dále se díky koncentraci uvolnil dostatek bytů, které byly přiděleny potřebným Čechům, což byl začátek fáze disponování s německým majetkem. „Byla provedena na základě příslušných vyhlášek a nařízení evidence německého obyvatelstva. V českobudějovických seznamech je evidováno v červnu 1945 celkem 8 133 Němců, z toho 2 717 mužů a 5 416 žen.“¹⁴ „Další statistický údaj z konce srpna 1945 uvedl celkový počet Němců v okrese na 9 485 osob.“¹⁵ Další činností úřadu bylo rozhodnutí o vybudování Jihočeského národního divadla, zařízení astronomické observatoře a také došlo k přejmenování některých náměstí a ulic. Již zmíněné období bylo provázáno velice emotivními akty, např. vyřizování účtů, násilí, anarchie. Důsledkem této nepřátelské nálady vůči Němcům byla řada sebevražd z řad menšiny. Dodnes je velice citlivé téma tzv. „fingovaných sebevražd“, kdy šlo v podstatě o vraždy vykonané na německých obyvatelích Čechy a následně maskovány jako sebevraždy. Je velmi pravděpodobné, že se tyto skutky staly, ale vzhledem k faktu, že mnoho dokumentů ke zmíněným činům chybí, jedná se o spekulativní záležitost.

Knihy zemřelých a pohřbených 1939 – 1949, svazek č. 24 Děkanského úřadu České Budějovice uvádí pro období 9. května až 30. června 1945 pro území Českých Budějovic a přilehlých obcí celkem 127 sebevražd. Z toho 47 mužů a 80 žen. V 15 případech spáchali sebevraždu samotní úředníci, 39 sebevražd bylo provedeno svítiplynem, 37 sebevražd oběšením a 35 případů sebevraždy bylo pomocí střelné zbraně, jako další způsoby sebevraždy jsou evidovány otrava léky, skok z okna, přejetí vlakem či automobilem, utopení a podřezání žil. Ke 121 sebevraždě došlo v květnu, zbylých 6 v červnu. Sebevraždy se týkaly nejmladších (do 6 let) až po nejstarší (nad 60 let). Co se týče sociálního složení osob, šlo o děti do 6 let, žáky a studenty, dělníky, rolníky, pěstounku, živnostníky, státní zaměstnance, úředníky, ženy v domácnosti, strojního inženýra, učitelky, lékaře, obchodníky, majitele pily, majitelku domu a důchodce. Existují také sporné případy sebevražd, na které si část pamětníků pamatuje jako sebevraždu, část pamětníků jako vraždu.

„Jako nejhorší případ násilnosti je datován na 20. květen 1945.“¹⁶ V ten den bylo zastřeleno českými policisty na hřbitově sv. Otýlie bez soudu 27 Němců. Podle svědectví pamětníka „si skupina alkoholem posílených policistů vybrala v kartotéce zadržených Němců, uložené na Policejním ředitelství v Českých Budějovicích, své budoucí oběti a šla si pro ně do budovy Krajského soudu, kde byli po 9. květnu Němci soustředováni. Odtud je odvezli autem na hřbitov sv. Otýlie, kde je bez jakéhokoliv soudu zastřelili a pohřbili do společného hrobu.“¹⁷

Toto byly případy, které došly do extrému. Obecně závazná vyhláška ohledně řešení německé otázky byla „souhrnem několika bodů:

- Německé obyvatelstvo nebudiž vehnáno bez rozdílu do koncentračních táborů, nýbrž v rámci technických možností buďte utvořeny pracovní skupiny a obyvatelstvo budiž přidrženo k práci. K odsunu obyvatelstva německé národnosti budiž přikročeno jen tam, kde jsou pro to skutečné možnosti
- Buďte ihned zajištěni provinilí Němci, zejména příslušníci Gestapa, SS, SA a aktivní příslušníci SDP.

¹³ Schůze RNV dne 18. 5. 1945

¹⁴ SokA ČB. ONV ČB, č. kart. 181.

¹⁵ Informace Místního národního výboru v Českých Budějovicích, JčM ČB. Fond bývalého MDRH, fond „S“, inv. č. 2268.

¹⁶ Děkanský úřad České Budějovice, Knihy zemřelých a pohřbených 1939 – 1949, svazek č. 24.

¹⁷ Petráš, J. Česko-německá problematika v Českých Budějovicích po skončení 2. světové války. str. 36

- Při všech těchto opatřeních nutno dbáti toho, aby neutrpěl provoz důležitých průmyslových, zemědělských podniků a doprava.
- Majetek německých občanů, proti kterým se provádí opatření, budiž zajištěn a chráněn proti odcizení a zničení.
- Buďte respektováni ti němečtí občané, kteří zůstali republice věrni, zúčastnili se aktivně boje o osvobození republiky, nebo trpěli nacistickým a fašistickým terorem.
- Při těchto opatřeních postupujte ve shodě s Okresními Národními výbory, okresními správními komisemi a orgány sboru národní bezpečnosti. Pokud dojde někde ke jmenování vládních komisařů, jsou pokyny a rozhodnutí těchto pro Vás závazné.
- Pokud budou utvořeny pracovní skupiny, jest nutno tyto trvale a náležitě střežiti v ubytovacích prostorech, při práci a přesunech.
- Při odsunu Němců za hranice nutno přihlížeti k důležitým hospodářským celostátním zájmům. Při provádění nutno se dohodnouti s příslušnými veliteli spojeneckých vojsk.¹⁸

Co se týče řešení dobrovolných odsunů v praxi, situace se lišila podle lokálních podmínek. Zásadní věcí bylo určit, jaká velikost pracovních sil je nutná k obnově válkou zničených oblastí. Němci nepřijížděli do pracovních skupin a čekající na odsun byli částečně internováni ve sběrných táborech a částečně ponecháni ve svých dosavadních příbytcích (docházelo i ke sestěhování několika rodin) dokud osídlovací úřad nepřidělil jejich majetek novému osídlenci, který projevil o jejich nemovitost či živnost zájem. Národní výbory s okresními správami pak rozhodovaly o nároku a kvalifikaci uchazeče. V případě přidělení majetku takovému zájemci přišla na řadu německá rodina, která byla zařazena na seznam lidí určených v blízké době k transportu.

Omezení se vztahovala ovšem i na německé obyvatele v pohraničí. Ti se nesměli volně pohybovat, cestovat, zdržovat se na veřejných prostranstvích, navštěvovat kina, divadla a jiné veřejné podniky. Pouze na zvláštní výjimky směli používat veřejnou dopravu. Byla jim cenzurována a omezována korespondence, nesměli vlastnit radiopřijímač. Pomocí úředních vyhlášek bylo záměrně obyvatelstvo vyzýváno k bdělosti a ostražitosti vůči Němcům: „... místní národní výbory vydávají Němcům ověření jejich spolehlivosti na základě prohlášení několika Čechů, aniž zkoumají, z které doby pocházejí skutečnosti a doklady o spolehlivosti dotyčného Němce. Je možné, že někteří Němci, kteří viděli blížící se porážku německé říše, se v poslední době nebo na novém působišti chovali tak, že mohli vzbudit důvěru svých českých spoluobčanů, že však předtím na jiném působišti se dopouštěli činů proti českému národu. Proto ... není možné vydávat takové ověření v místě, kde dotyčný Němec pobýval jen krátkou dobu.“¹⁹

Toto opatření mělo pracovat proti snaze mnohých fašistů zamlžovat a opatřovat si takto ověření spolehlivosti, aby se vyhnuli perzekuci. Na druhou stranu však okresní národní výbory varovaly před paušalizováním: „Jsou vyhošťováni antifašisté, zatímco Němci nepřátelští republice a Čechům zůstávají dosud v zemi. Naproti tomu jest dovolen dobrovolný odchod za hranice osobám, které jako příslušníci SS a SA měly být dávno zajištěny. Ministerstvo vnitra upozorňuje důrazně, aby při vyhošťování Němců bylo postupováno přesně podle pokynů ministerstva vnitra a ve smyslu dekretu presidenta republiky a celkového vládního programu. Nejprve buďte vyhošťováni Němci nepřátelští republice a Čechům, a v žádném případě osoby, o nichž lze důvodně míti za to, že jim bude státní občanství československé zachováno, případně vráceno. Ve všech případech budiž postupováno s krajní obezřetností, abychom se nezbavovali loajálních Němců a neponechávali v zemi záškodníky a zavilé nepřátele republiky a všeho českého. Ministerstvo vnitra rovněž dů-

¹⁸ Schůze RNV dne 18. 5. 1945

¹⁹ SokA ČB. ONV ČB, č. kart. 172.

razně upozorňuje, aby v postupu vůči antifašistům bylo používáno veškeré korektnosti, aby se těmto neznechucoval pobyt na území republiky. V mnohých případech tvrdého postupu proti Němcům byli mnohdy postiženi i ti, kteří jako antifašisté byli za hitlerovského režimu pronásledováni a trpěli v koncentračních táborech.²⁰

V souvislosti s bytovou krizí, která probíhala během léta 1945, byla Místním národním výborem zpracována myšlenka vystěhování německých obyvatel z města do jiné lokality. Tou byla zvolena oblast Hluboké nad Vltavou – Zámostí, kde měl být zřízen v blízkosti železnice tábor pro 2 000 Němců. Vyhláškou bylo nařízeno povinné vybavení potřebné k přesunu a to (na osobu): dvě pokrývky, dvě soupravy prádla, pracovní oblek, plášť a obuv, misku, šálek, jídelní příbor, dva ručníky a mýdlo, šicí potřeby a potravinové lístky, úřední osobní doklady a potraviny (vše do celkové váhy 50kg). Dále byli přinuceni k soupisu veškerého majetku, který po jejich odchodu zůstal v obydlích. Veškeré cennosti, šperky, peníze a vkladní knížky pak museli odevzdat spolu s vypracovaným seznamem a klíči a příslušné policejní úřadovně. Zbylí českobudějovičtí Němci byli rozptýleni po okolních vesnicích.

Němci se samozřejmě chtěli takovému represím a následnému odsunu, vyhnout. Podávali proto na národní výbor žádosti o vyjmutí z opatření proti Němcům, ve kterých se snažili o doložení své loajality k Čechům v období okupace. K prvnímu září 1945 se jich sešlo na národním výboru ke čtyřem tisícům. Referent Karel Vališ, který byl členem komise projednávající žádosti, dodal: „Vesměs všichni Němci dnes dokazují, že oni proti Čechům nikdy ničeho neměli, v žádné straně nacistické nebyli, ani odznaku nenosili. Ovšem komise již bude vědět, do jaké míry jest toto vše pravdou.“²¹

Problémem dále byla existence samozvaných internačních táborů, které byly zřizovány národními výbory či závodními radami některých továren. Lidé zde soustředění byli využíváni jako levná pracovní síla. Ministerstvo vnitra nařídilo takové tábory zlikvidovat a zadržované osoby předat s veškerou dokumentací do oficiálních internačních táborů. Dne 28. července 1945 zaslalo Ministerstvo vnitra všem okresním národním výborům směrnici označenou „Odsun Němců a Maďarů z Československé republiky, seznamy.“²² Směrnicí bylo přikázáno zhotovení jmenných seznamů všech Němců a Maďarů, zdržujících se v té době na území republiky, s důrazem na přesnou kategorizaci. Tyto skupiny obyvatel se měli hodnotit jako:

- Okupanti, tj. Němci a Maďaři, kteří se nastěhovali na území republiky Československé po 1. říjnu 1938.
- Provinilci, pokud nejsou již zajištěni (zvláště průbojní nacisté, kteří ostentativně vystupovali s odznakem strany).
- Bývalí veřejní zaměstnanci, kteří zrušením služebního poměru se stali nezaměstnanými.
- Zemědělci.
- Majitelé podniků, živnostníci.
- Příslušníci svobodných povolání.
- Dělníci.
- Různí.

Soupisy byly vyhotovovány ve třech exemplářích (jeden pro potřeby místních národních výborů, ostatní dva pro potřeby okresních národních výborů – jeden z nich byl poslán na expozitury osidlovacích úřadů).²³

²⁰ SOKA ČB. ONV ČB, č. kart. 172.

²¹ Schůze Rady MNV z 13. 9. 1945. SOKA ČB. MNV ČB, Kniha zápisů Rady MNV 1945, inv. Č. 5.

²² SOKA ČB. Okresní Úřad v Českých Budějovicích, č. kart. 635.

²³ SOKA ČB. Okresní Úřad v Českých Budějovicích, č. kart. 635.

K srpnu 1945 bylo evidováno na území Českých Budějovic 9 485 Němců. Není ovšem zaznamenáno, kolik Němců opustilo České Budějovice při „divokém odsunu“ do 1. září 1945, protože první statistika je uvedena k datu 28. listopadu 1945 a zahrnuje údaje za období od 1. 9. téhož roku až po statistiku za období 3. 1. – 15. 1. 1946. „Počty odsunutých za jednotlivá období:

- 9. – 30. 11. 1945 bylo odsunuto celkem 1590 osob německé národnosti, z toho 314 mužů, 976 žen a 300 dětí.
- 12. – 15. 12. 1945 bylo odsunuto celkem 308 osob německé národnosti, z toho 55 mužů, 192 žen a 61 dětí.
- 16. 12. 1945 – 2. 1. 1946 bylo odsunuto celkem 112 osob německé národnosti, z toho 23 mužů, 56 žen a 33 dětí.
- 3. 1. – 15. 1. 1946 bylo odsunuto celkem 20 osob německé národnosti, z toho 6 mužů, 14 žen a 0 dětí.²⁴

„Další údaj z 1. ledna 1946 uvádí počet Němců na území Českých Budějovic na celkem 3 840 obyvatel, z toho 1 332 mužů, 2 508 žen.“²⁵ Většinu z těchto Němců čekal v následujícím roce odsun do amerického či sovětského okupačního pásma v Německu. Na celý průběh odsunu dohlížely a organizovaly ho oblastní osidlovací úřady, zřízené dekretem prezidenta republiky dnem 17. července 1945. Úřad v Českých Budějovicích zahrnoval okresy „České Budějovice, Český Krumlov, Kaplice, Písek, Sušice, Strakonice, Prachatice, Blatná a Týn nad Vltavou.“²⁶ Smyslem těchto úřadů bylo utvářet jednotně vedenou evidenci osob, které byly předmětem odsunu a vytvořit předpoklad pro spořádané provedení soustavného odsunu. K evidenci sloužily tzv. evidenční lístky. Každý se vyplňoval čtyřikrát s tím, že za rodinu je vyplňovala její hlava (otec/matka). Vyplňování bylo nařízeno pro Němce v internačních či sběrných střediscích, ale i Němce volné. Obsahem lístku byly úplné údaje o rodině (počet členů rodiny atd.). Každou změnu v rodině (narození, úmrtí atd.) museli neprodleně hlásit příslušnému národnímu výboru. Odsun se řídil podle daných pravidel.

„Němci určení k odsunu jsou shromážděni v sběrných střediscích, v budějovickém okrese v Suchém Vrbném, kde dříve, nežli jsou ubytováni, jsou ošetřeni a prohlédnuti lékařem německé národnosti a provedena koupel, desinfekce a zaprášení proti hmyzu. I ve sběrném středisku má každá osoba určená k odsunu možnost přednést vyšetřující komisi námítky proti odsunu. V den odsunu je transport předán vojenskému veliteli, který po prekontrolování stavu transport přebere od ONV (OSK), tento doprovází až na hranice a na hranicích jej předá americkému velitelství. S každým takovým transportem jede sanitní personál a transport je vybaven zásobami potravin na 3 dny, podle normy určené pro válečné zajatce. Děti dostávají zvláštní přídělky mléka a tuku.“²⁷

Během roku 1946 bylo k hranicím Československé republiky vypraveno „12 odsunů, první z nich 24. ledna, další pak 9. března, 16. května, 5. června, 18. června, 22. července, 5. září, 16. září, 4. října, 13. října, 3. listopadu a 21. listopadu. Mimo tyto byly vypraveny ještě dva odsuny, 15. srpna a 9. prosince, do Prosečnice.“²⁸

V pokynech závazných pro odsun byly také zmíněny podmínky za jakých bude odsun prováděn např. se k odsunu bude přistupovat jen tam, kde již byla hotová evidence osob

²⁴ SOKA ČB. Okresní Úřad v Českých Budějovicích, č. kart. 635.

²⁵ SOKA ČB. MNV ČB, č. kart. 46.

²⁶ Zavedení evidenčních lístků pro německé příslušníky. Vydáno Ministerstvem vnitra 5. listopadu 1945. AMV P. Fond B 2 – 1, inv. j. 1. V denním tisku: Evidence osob německé národnosti. In: Jihočeská pravda, (22. 2. 1946), s. 4

²⁷ Odsun německé národnosti. In: Jihočeská pravda, (15. 3. 1946), s. 3.

²⁸ SOKA ČB. ONV ČB, kartotéka 1. odsunu viz č. kart. 170, 171, 176 – těmito odsuny byli vypravováni z Českých Budějovic pouze říšští státní příslušníci.

podle předepsané normy. Zvláštní oblastní zmocněnci ministerstva vnitra byli odpovědní za dohled na odsouvané osoby a nezařazení takových osob, jejichž národnost je sporná, a také osoby o kterých měla rozhodovat správní komise. Za odsuvnou jednotku byla považována rodina jako celek. Ve sběrných táborech vyplňovaly Němci přepravní lístek pro odsouvané, kde kromě osobních údajů udávali i místo kam chtějí být deportováni (většina z 12 odsunů putovala do Bavorska).

„Celkem bylo v rámci 12 odsunů z Českých Budějovic za hranice Československa odsunuto 5 433 osob. Z toho bylo:

- dětí do 15 let celkem 1 193
- osob do 30 let celkem 956
- osob do 40 let celkem 636
- osob do 50 let celkem 886
- osob do 60 let celkem 739
- osob nad 60 let celkem 1 023

Nejvíce Němců si přálo být deportováno do Bavorska – 4 072, Rakouska – 169, dalších 752 lidí do oblasti sovětského okupačního pásma v Německu aj.²⁹ I když byl v roce 1946 odsun téměř ukončen, zbyly zde určité skupiny německých obyvatel, které byly vyjmuty z opatření vůči Němcům a mohly na území republiky zůstat a skupiny obyvatel (Němci ze smíšených manželství, antifašisty, specialisty aj.), které byly deportovány za hranice republiky v následujících letech v rámci dodatečných odsunů. V rámci dodatečných odsunů byli nakonec odsunuti Němci v rámci slučování rodin, lidé staří, nemocní, invalidní, postižení a ti, kteří nebyli v původně určené době schopni odsunu nebo lidé jejichž přítomnost v republice nebyla možná vzhledem k jejich válečné minulosti. Tyto skupiny lidí byly odsunuty po roce 1946 dle zvláštních dohod ze sběrných středisek v Českých Budějovicích za účasti Mezinárodního Červeného kříže. „Poslední dodatečný odsun do amerického okupačního pásma je datován na 18. června 1949 a týkal se dvou osob.“³⁰

3.3 Majetkové záležitosti odsunu

Veliký problém, který vyvstal po provedených odsunech, je stále velice složitý k dořešení. Týká se Němcům zabaveného majetku. Problém měl dvě roviny a to úřední (tj. oficiální vyhlášky o majetku, jeho evidence a nakládáním s ním) a reálnou. Vyhlášky dnes dochované dokládají složitost jen částečně, reagují pouze na jevy, které se děly či dít mohly, zobecňují a transformují jednotlivé skutky. Problém tkví právě ve vyhláškách, které byly vydávány národními výbory jako rámcové k hlavnímu zákonu – dekretům prezidenta republiky. Je patrné, že se nikdy přesně nezjistí, kolik bylo takto nezákonně odebráno majetku. Z dochovaných materiálů víme, že úhrn příjmů z konfiskátu na okrese České Budějovice činil „17 517 453,60 Kč, v samotných Českých Budějovicích pak dalších 13 358 113 Kč. Částečně doložený je i osud nemovitostí. Tento majetek, který byl převeden do českého vlastnictví byl odhadnut na 150 milionů korun. Tuto sumu vyčíslil starosta města Rudolf Bureš v roce 1945 na schůzi pléna Národního výboru.“³¹

²⁹ SOKA ČB. ONV ČB, č. kart. 176.

³⁰ SOKA ČB. ONV ČB, č. kart. 183.

³¹ Plénum MNV v Českých Budějovicích dne 7. 11. 1945. SOKA ČB. MNV ČB, č. kart. 1.

4 KOŠICKÝ SNĚM

Letos uplyne 64 let od historického okamžiku, kdy československá vláda vyhlásila v Košicích svůj vládní program, který svým obsahem ovlivnil na dalších 45 let vývoj v Československu. Výsledkem byla vláda Národní fronty, realizace dekretů prezidenta Beneše a propojení státních zájmů se zájmy Sovětského svazu. Košický národní program nastínil jak řešení německé otázky, tak i konfiskace majetku a trestání válečných provinilců.

Byla stanovena cesta jak dospět k národnostnímu vyčištění prostoru státu, jak se postavit k otázce soukromého vlastnictví. Německé etnikum ztratilo během jednoho roku domov, vlast a majetek, Češi a Slováci pak v následujících letech ztratili svou osobní svobodu, národní a státní nezávislost a hospodářskou a společenskou prosperitu. Tzv. „neloajální“ obyvatelé státu podle nového programu zčásti emigrovali, jiní byli odsouzeni k převýchově nebo k odsunu do komunistických koncentračních táborů.

Vše začalo ale mnohem dříve. Události Mnichova 1938 a poté z března 1939 znamenaly násilné přerušování takřka dvacetileté historie československého státu, ale také počátek celosvětového konfliktu. „Byli jsme po Rakousku druzí, kdo byli politicky poraženi a donuceni se vzdát, což přivedlo mnichovské trauma. Zbyla však oprávněná víra, že válka někdy skončí, nacismus bude poražen a Československo obnoveno. Proto se zvláště po vzniku protektorátu náš zahraniční odboj v čele s Edvardem Benešem soustředil na uznání trvající kontinuity Československé republiky protihitlerovskou koalicí. Beneš předpokládal, že vyjdeme z války jako vítězové a znovu budeme rozhodovat o politické mapě Evropy a světa vůbec.“³²

Tato vize nebyla jediným cílem Benešovy politiky. Dále zde byla idea čistého národního státu bez národnostních menšin jako prevence před dalším Mnichovem. Kvůli této ideji a dalším strategickým úvahám se Beneš rozhodl obrátit na J. Stalina s úmyslem sepnout budoucnost Československa se SSSR. Nedbal varování západních politiků a rozjel se na počátku prosince 1943 do Moskvy. Jaromír Smutný si v říjnu 1943 zapsal tato jeho slova: „Němci musí z republiky pryč! Naše propaganda musí pořád a pořád, soustavně dokazovat, psát, upozorňovat, že čeští nacističtí Němci jsou vlastní příčinou války a vždycky jí budou. Proto musí z Československa pryč; území je naše, potřebujeme je k zabezpečení státu, to dokázal Mnichov, ale bez Němců. A rovnou o tom mluvit, jít už se vším naplno ven.“³³

Prezident Beneš po příjezdu do Moskvy obdržel podmínky dohody jak od moskevských politických představitelů, tak od Gottwaldovy skupiny (Slánský, Šverma a Kopecký). Ty se týkaly: uznání, že osvobozený stát bude ve všem těsně spolupracovat se Sovětským svazem a podle sovětského vzoru bude provedena změna státní správy, jejímž základem se stanou národní výbory. Ty pak byly právně zřízeny dekretem prezidenta č. 18 ze 4. 12. 1944. Nikoli náhodou je Gottwald už 8. dubna 1945 označil za budoucí hlavní arénu politického boje. V jednom projevu ke komunistickým funkcionářům uvedl, že všichni komunisté musí pochopit, že „právě národní výbory jsou nástrojem, kterým je možno od základů změnit politickou strukturu celého našeho státního zřízení...“.

Gottwaldovi muži v Moskvě dále žádali, aby Beneš uznal, že komunisté jsou nejsilnější z dělnických stran a mají nárok na budoucího předsedu vlády, i když jej neuplatní ihned v první provizorní vládě (místo sebe tam nastrčili sovětského agenta Zdeňka Fierlingera). Žádali, aby v budoucí vládě dostali obě silová ministerstva, vnitra a obranu. Beneš vše slíbil a řekl, že komunisté budou „nejsilnějším prvkem v novém režimu. A já tento

³² Kučera, R. Osudový zlom v našich moderních dějinách. Příloha Perspektivy 09/2008

³³ Smutný, J. Svědectví prezidentova kancléře, s. 37.

prvek budu vždy podporovat... komunisté a Beneš budou znamenat sílu, kterou nikdo nezdohá...“³⁴ Dále se zavázal k rozsáhlému vyvlastnění majetku všech „Němců, zrádců a kolaborantů“, k rozsáhlému znárodnění a slíbil zavést do nově vzniklého ohromného státního sektoru plánovitě řízenou ekonomiku v podobě pětiletok. „Nikdy totiž nepochopil, že ekonomické svobody jsou předpokladem politických svobod. Sověští představitelé mu pak vyšli vstříc: vyslovili bezpodmínečný souhlas s vysídlením Němců z Československa, třeba všech tří milionů. Takový souhlas Beneš nikdy od západních mocností nedosáhl, a to ani v Postupimi.“³⁵ V Moskvě byla do dohody uzavřena Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a SSSR, jejímž hlavním bodem je vzájemné zabezpečení proti budoucímu německému nebezpečí, ale je tu i článek 5, v němž se každá strana zavazuje neuzavírat žádné spojenectví a neúčastnit se žádné koalice namířené proti druhé vysoké smluvní straně. Mezi tyto koalice později Sověti zahrnovali i účast v Marshallově plánu. Smlouva byla uzavřena na dvacet let.

„Již od roku 1944 připravoval Gottwald konkrétní plány na převzetí politické moci v Československu pod heslem, že nebude třeba socialistické revoluce a diktatury proletariátu, ale národní a demokratické revoluce, která se bude postupně vyvíjet v rámci Národní fronty, bloku povolených politických stran pod vedením KSČ. Už v dubnu 1945 prohlásil, že vytvoření Národní fronty znamená rozhodující přerušování kontinuity s první republikou.“³⁶

Z politické soutěže měla být především vyřazena a zlikvidována agrární strana, protože byla v předválečném Československu ta nejsilnější. Národní fronta vznikla pak krátce poté, co Beneš musel v březnu 1945 jet do Moskvy pro další informace o budoucím vývoji. Komunisté totiž připravili vládní program a souhlasem s ním podmínili členství v Národní frontě. Tento program byl pak vyhlášen v Košicích 5. dubna 1945.

Nyní se poprvé stala KSČ rozhodujícím článkem československé vlády. Začala vládnout prostřednictvím svého nástroje Národní fronty, ačkoli v té době měla jen asi sedmadvacet tisíc členů. Mezi první akty nové vlády po ukončení vojenských akcí patřilo rozpoutání rozsáhlých represí na základě principu kolektivní viny především proti Němcům. „Podle dekretů prezidenta republiky, signovaných dalšími členy vlády, byli postupně zbaveni všech občanských práv, majetků a domovů. Z vysídlování Němců měli ovšem největší prospěch komunisté, protože prostřednictvím národních výborů a jejich ozbrojených složek řídili nejen vysídlování, ale i dosídlování pohraničí, přidělovali majetky a pozice – a k tomu přidávali členské legitimace, aby bylo jasné, za co jim mají být lidé vděční.“³⁷ Během jednoho roku se rapidně zvýšil počet členů KSČ zhruba o jeden milion, což jim v roce 1946 umožnilo zvítězit ve volbách.

Košický vládní program byl pomyslnou křížovatkou, která nasměrovala Československo k únoru 1948. Od tohoto dne už nebylo možné návratu a ČSR byla nucena jít téměř půl století cestou, kterou jí určila politika Sovětského svazu. „Skutečností je, že se tento vývoj uskutečňoval především na základě dekretů prezidenta republiky, jenž se často řídil touhou po pomstě a mnohdy byl pod vlivem závazků, které dal Stalinovi a československým komunistům. Na této cestě k únoru 1948 byly postupně likvidovány občanské svobody a práva dalších a dalších vrstev obyvatelstva.“³⁸ Československo přestalo být právním státem.

Na základě dekretů prezidenta Beneše byl znárodněn jako první film, pak banky, doly, pojišťovny a řada průmyslových odvětví. V zemi se nekonaly už jedenáct let žádné

³⁴ Kalvoda, J. Role Československa v sovětské strategii.

³⁵ Kučera, R. Osudový zlom v našich moderních dějinách. Příloha Perspektivy 09/2008

³⁶ Kučera, R. Osudový zlom v našich moderních dějinách. Příloha Perspektivy 09/2008

³⁷ Kučera, R.. Osudový zlom v našich moderních dějinách. Příloha Perspektivy 09/2008

³⁸ Kučera, R. Osudový zlom v našich moderních dějinách. Příloha Perspektivy 09/2008

volby a teprve na podzim 1945 bylo svoláno nezvolené Prozatímní národní shromáždění. Křesla v něm byla rozdělována Národní frontou pod vedením KSČ. Komunisté si přidělili z celkových tří set křesel 128 a z nekomunistických stran byli účelově vybíráni levicově smýšlející členové, nejčastěji ti, kteří i přes své pozice v nekomunistických stranách jednali podle vůle KSČ.

Národní fronta podpořená účelově vybranými členy jiných stran měla otevřenou cestu k únoru 1948. Například v březnu 1946 se strany Národní fronty dohodly, že volební kampaň musí probíhat v souladu s Košickým vládním programem v duchu přátelství a spojenectví se Sovětským svazem, nesmí se kritizovat žádné akty znárodnování a vyvlastňování, které byly provedeny, ani sama existence Národní fronty. Její vláda má pokračovat dál bez ohledu na výsledky voleb. Je pak logické, že KSČ volby vyhrála, protože to nebyly volby svobodné a demokratické. Probíhaly v ovzduší nátlaku a manipulací ze strany různých orgánů státní správy, v níž zaujímali na všech úrovních rozhodující posty komunisté. Samotný únor 1948 už proto nebyl žádným velkým střetnutím. Byla to spíše poslední rána do těla československé demokracie, která už svou duši dávno ztratila.

5 MEMORANDUM O ODSUNU

Když prezident E. Beneš odjížděl koncem listopadu 1943 do Moskvy podepsat československo-sovětskou Smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci, bylo cílem československé politiky získání u Sovětů podporu při prosazování některých požadavků, na které západní Spojenci pohlíželi s určitým despektem. Během jednání tak byla sovětským představitelům předána celkem čtyři memoranda týkající se vojenských otázek, otázek hospodářské spolupráce, požadavky ČSR při řešení příměří a otázka transferu menšin. Memorandum s názvem „Vyselenije části naselenija Čechoslovakii“ předal V.M. Molotovovi při setkání dne 14. prosince sám prezident Beneš.

„Ze samotného textu memoranda to není tak úplně jasné, i když se již v této době uvažovalo o kombinaci výměny obyvatelstva a odstoupení částí pohraničí (v případě Němců). Toto bylo jen neoficiální úvahou, protože v konečném důsledku měl o takovýchto změnách rozhodovat domácí parlament, jehož prioritou byla obnova ČSR tak, jako v době předmnichovské.“³⁹

Zástupce britské vlády obdržel stejné memorandum dne 28. ledna 1944. Představitel německé sociálně-demokratické emigrace, W. Jaksch, se o návrhu vyjádřil v tom smyslu, že Češi se prý chtějí zbavit německé inteligence a ponechat si ty Němce, kteří pro ně budou pracovat v dolech a továrnách. Britský velvyslanec J. Balfour, poté, co se seznámil s obsahem memoranda, prohlásil, že britská vláda se bude stavět negativně ke všemu, co by připomínalo výměnu obyvatelstva. Vstřícnější postoj zaujali k otázce odsunu Američané (vyslovili plnou podporu) a taktéž Sověti, od kterých dostala československá vláda v této věci taktéž plnou podporu.

Zásady přijaté v uvedeném memorandu byly z větší části aplikovány v poválečných československých dekretech.

³⁹ Němeček, J. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Díl 2 (červenec 1943 – březen 1945). Praha. 1999. ISBN 80-85475-46-4

Transfer obyvatelstva v ČSR

„1) Bude přijata zásada, stanovená zákony německé říše, že všichni Němci v ČSR jsou říšskými občany. Vláda československá si zachovává právo stanovit, kteří Němci mohou obdržeti nebo si zachovati československé občanství.

2) Bude stanovena zásada, že nejdéle do pěti let ti, kteří dostanou rozhodnutí ČSR, že mají opustit teritorium československé, tak učiní. Bude stanoveno, jaké množství a jakého druhu majetek si mohou vzít s sebou. Na vše ostatní obdrží od československého státu potvrzení a Československo užije tohoto majetku na zaplacení reparací ze strany Německa za škody způsobené v ČSR. Německo bude povinno tudíž náhradou těmto bývalým československým občanům a provede to svým vlastním rozhodnutím a zákonodárstvím.

3) Bude stanovena zásada, že nesmí být obce v Československé republice, která by neměla nejméně 67 % obyvatelstva národnosti české, slovenské nebo karpatoruské (ukrajinské). Vláda dle toho učiní opatření, aby do určitého počtu let se to uskutečnilo.

4) Stát bude národním státem československým. Menšinová občana budou mít všechna individuální práva občanská, demokratická, nebudou však pokládáni zákonně za kolektivum národnostní a politické. Školy vydržované státem budou jen československé a ukrajinské. Vyňaty z této zásady mohou být jen obecné školy německé. Jazyk úřadů státních, zemských a župních bude jen československý (a ukrajinský). Jinak bude všude plná demokratická tolerance a shoda. Stát bude decentralizovaný a lokální samospráva úplná.

5) Vypracuje se podrobný plán transferu po stránce politické, hospodářské, technické a finanční. Bude to rozsáhlá pětiletka, v rámci celostátní pětiletky politické, hospodářské a sociální a všestranně zapadající do celého rekonstrukčního plánu republiky. Hlavní gros transferu budiž však provedeno do dvou let. Hospodářskou zásadou transferu budiž, že veškeré příslušnosti podniků průmyslových, živností a usedlostí zemědělských zůstanou na místě a že až do jejich převzetí majitelé a správcové dosavadní ručí za jejich stav. Jak uvedeno, budou převzatá majetnictví vystěhovalých Němců a Maďarů pokládána za reparace a připsána se k dobru Německu a Maďarsku.

6) Hned v prvních měsících po pádu Německa budou vykázáni z republiky (pokud nebudou k potrestání zadrženi v republice) určité kategorie občanů německé národnosti, kteří svým chováním a postupem to zasluhují. Budou to především:

a) Všichni bývalí občané ČSR, kteří byli členy gestapa, SS formací, členy německé policie a všichni úředníci německé národnosti, jmenovaní po Mnichově nebo po 15. březnu 1939, a ti z úředníků, kteří zjevně se přidali k novému režimu.

b) Funkcionáři Henleinovy strany po celé republice, ordneři, Hitlerjugend, vedoucí činitelé všech ostatních organizací strany (turneři atd.).

c) Ti, kdo sloužili v uniformovaných sborech na frontách i v zázemí za války pro Německo, nedokázali svou revoluční protiněmeckou činnost a nebo, že byli národnosti české a slovenské nebo karpatoruské.

d) Učitelé, profesori, členové nacistických organizací studentských, právníci, inženýři - účastníci spolkového a politického života odborných organizací nacistických.

e) Všichni Němci, kteří těžili, nebo pokoušeli se těžít pro sebe z obsazení Československa hospodářsky a finančně.

7) V hospodářském a finančním transferu je třeba pomýšlet na financování transferu oné části obyvatelstva, která se a k t i v n ě protistátní činnosti proti ČSR neúčastnila. Náhrady z tohoto titulu vystěhovalcům od ČSR přiznané (za zanechaný majetek apod.) budou vykompenzovány s československými pohledávkami za škody způsobené Němci v ČSR.

8) V plánu transferu bude pomýšleno na návrat našich lidí z Vídně, z Rakouska, eventuálně z Jugoslávie.

9) Bude připraven plán soustavné organizace hraničářů v rámci státní služby, služby vojenské, služby policejní, služby celní a finanční.

10) Obdobně bude postupováno ve věci transferu maďarského obyvatelstva ze Slovenska a Podkarpatské Rusi – se změnami, danými rozdílností poměrů. Vzhledem k značnému počtu Slováků a Podkarpatorusů usazených na státním území maďarském, půjde tu z největší části o výměnu obyvatelstva.“⁴⁰

6 OSÍDLOVÁNÍ ČESKÉHO POHRANIČÍ PO KVĚTNU 1945

Odsun německé menšiny a osídlování pohraničí českých zemí v poválečném období představovaly historický proces, jehož počátek je spjat s ukončením válečných operací a konec v souvislosti s událostmi února 1948. Odsun i osídlování probíhalo na území pohraničí Čech, Moravy a Slezska.

Pojem „české pohraničí“ je těžké přesně definovat, protože nikde není jasně vymezeno či stanoveno kde jsou hranice mezi pohraničím a vnitrozemím. Pohraničí chápeme jako území hraničních okresů přiléhajících ke státní hranici česko-německé, česko-polské a česko-rakouské, kde až do roku 1947 žilo německé obyvatelstvo. Název pro tato území byl přijat dle německého a rakouského pojmenování Sudety. „Pohraničí českých zemí nikdy netvořilo samostatný a kompaktní celek ani po stránce národnostní, hospodářské či geografické a je tedy více pojmem historickým než geografickým.“⁴¹

Pojmenování obyvatel „sudetskí Němci“ bylo vytvořeno jako souhrnné označení pro německy hovořící menšinu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Bylo užíváno od počátku 20. století německým politikem Franzem Jesserem, který jako autor tohoto pojmu ho svými slovy vystihl jako výraz nacionální odlišnosti německého obyvatelstva českých zemí. Pojmenování „Sudety“ a „sudetský“ nabylo ovšem na významu až kolem roku 1918, kdy bylo používáno v politickém slovníku a stalo se ideologickým pojmem. Události po 28. říjnu 1918 přiměly německé politické předáky v pohraničí k vyhlášení čtyř německých provincií na území českého státu, které se přihlásily k Německému Rakousku (jedna z nich byla pojmenována Sudetenland). Tato provincie narušovala hranice Čech, Moravy a Slezska, což by se dalo označit za první vážnější narušení identity mezi českými, moravskými a slezskými Němci. Další provincie vznikly na severozápadě Čech (Deutschböhmen) s centrem v Liberci, na jihu Moravy (Deutschsüd-mahren) s centrem ve Znojmě a v jižních Čechách (Böhmerwaldgau) s centrem v Prachaticích. Území o rozloze 26 000 km² s přibližně třemi miliony obyvatel. Tento pokus o vytvoření samostatných německých provincií neprošel v platnost.

Dalším pojmem „pohraniční pásmo“, převážně chápané z hlediska etnické příslušnosti, byl vymezen úředním rozhodnutím v roce 1936. „Z Čech do něj bylo zahrnuto 55 okre-

⁴⁰ Němeček, J. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Díl 2 (červenec 1943 – březen 1945). Praha. 1999. ISBN 80-85475-46-4

⁴¹ Kastner, Q. Osídlování českého pohraničí od května 1945. Praha 199, s. 15

sů, z Moravy a Slezska 22, celkem tedy 77 správních jednotek. Na základě branného zákona byla určena pohraniční zóna, která vymezovala 25 km široké pásmo se zvláštním režimem (stavební povolení, evidence cizinců...). V tomto pásmu žilo v Čechách 91,7% a na Moravě a Slezsku 70,2% obyvatel německé národnosti, což představovalo 2 644 922 osob.⁴²

V té době byly Sudety chápány Němci jako prvek němectví v Čechách a obranný val proti Čechům, tedy nejenom běžné hraniční území dvou národností, ale jako východisko k uplatňování národnostních požadavků německé menšiny (záchrana etnika). Nicméně došlo ke druhé světové válce, protektorátu Čechy a Morava, což bylo výhodné pro německou menšinu (období, kdy nebyla nutnost obávat se o záchranu etnika), ale roku 1945 válka končí a uzurpátor Českých zemí je poražen. Nastává období nového konfliktu mezi českým národem a německou národnostní menšinou, který vyústil odsunem této menšiny pod hlavičkou kolektivní viny za nacismus.

Dalším krokem byl organizovaný osídlovací proces. V létě roku 1945 se na ministerstvu zemědělství pracovalo na definitivní podobě osídlovacího plánu. V té době ještě nebyl přesně znám rozsah půdy ke konfiskaci. Přibližný odhad byl 1 500 000 hektarů. „Z toho 150 000 hektarů rezervováno pro družstevní pastviny na méně kvalitních půdách horských obilnářsko-bramborářských oblastí a 60 000 hektarů mělo připadnout na zalesnění. Při řešení otázky potřeby počtu osídlenců, se dospělo k číslu 120 000 zemědělských rodin z vnitrozemí na obsazení hospodářství do 20 hektarů a 10 000-20 000 rodin na osídlení velkých celků a na práce v pastvinářských družstvech. Odhadem to prezentovalo 500 000-600 000 příslušníků zemědělského obyvatelstva a z toho celkem asi 300 000-400 000 pracovních sil.“⁴³

Koncem září a počátkem října 1945 byly zpracovány přihlášky zájemců, kterých bylo celkem 154 572 (80 000 v Čechách a 74 572 na Moravě a Slezsku). Dále byla prostřednictvím tisku a rozhlasu zahájena kampaň, která měla za úkol informovat o osídlovacím dekretu. Přihlášky uchazečů z obcí byly zasílány přes okresní úřady na zemské národní výbory, kde po evidenci byly zájemci přiděleni do jednotlivých okresů pohraničí. Od podzimu 1945 do února 1946 přišlo do pohraničí kolem 33 000 zemědělských osídlenců a během jara a léta dalších 27 000. Spolu se 70 000 pověřenými národními správci, bylo v pohraničí usazeno 130 000 zemědělských rodin. Toto období je označováno jako druhá etapa zemědělského usídlování. V závěrečné třetí etapě osídlovacího procesu v období léta 1946 až léta 1947 mělo být definitivně dokončeno naplánované osídlení a obsazení zbývajících volných hospodářství zvláště v okresech nejslaběji osídlených. I přes to bylo osídlování stále nerovnoměrné, protože zde byly i místa pro zájemce k osídlení málo lákavá (části okresů Karlovy Vary, Mariánské lázně, Teplá, Sokolov, Tachov, Cheb, Aš, Prachatice a Kaplice), jednalo se přibližně o 2 000 volných usedlostí.

6.1 Reemigrace a usídlování zahraničních krajanů

Situace v poválečném Československu se nesla v duchu národnostních nálad, kdy hlavní snahou bylo sjednocení národů Čechů a Slováků v jeden stát oproštěný od německých a maďarských menšin a snahou soustředit do takového státu i krajanů (*Čechy a Slováci*) rozptýlené v cizině. Již po vytvoření košické vlády, konstatoval její předseda Zdeněk Fierlinger, že se vláda bude snažit podpořit proces reemigrace krajanů rozptýlených v zahraničí. Vše v rámci programu vlády, který se opíral o vybudování nového státu, ve

⁴² Bartoš, J. Autor vyházel z publikace Die Tschechoslowakei in Spiegel der Statistik. Karlovy Vary 1937, s. 56-57

⁴³ Kořátko, J. Zemědělská osídlovací politika v pohraničí. Praha 1947, s. 49-50

kterém by se všichni občané a krajané slušně uživil. Dne 31. července 1945 vláda vydala oficiální rozhodnutí. Bylo jím vyzváni zahraničních krajanů k návratu do vlasti a zároveň vláda pověřila své členy, aby k tomu ve svých resortech vytvořili vhodné předpoklady. Realizací transferu bylo pověřeno ministerstvo ochrany práce a sociální péče. Zemědělské osídlování dostalo na starost ministerstvo zemědělství (viz. kapitola 5). Vláda dále přislíbila reemigrantům, že budou zařazeni do výrobního procesu podle svých dosavadních zaměstnání a povolání. Doslovně byli Češi a Slováci vyzváni k návratu za předpokladu, že bude v pohraničí nedostatek pracovníků ve všech oborech. Tyto předpoklady ovšem nebyly úplně správné, protože ihned po osvobození začalo docházet k migraci obyvatelstva z vnitrozemí do pohraničí a tak byla nevhodnější místa v krátkém intervalu obsazena.

Ve výzvě československé vlády k reemigraci jsou viditelné aktuální potřeby osídlování pohraničí vylidněného díky divokému a organizovanému odsunu menšin Němců a Maďarů i tlaku který vyvíjeli zahraniční krajané. V létě 1945 pobývala v Praze a v Bratislavě delegace Slováků z Maďarska, Jugoslávie a Rumunska, která informovala předsedu vlády Zdeňka Fierlingera o životě a postavení slovenských minorit v těchto zemích a předložila zároveň požadavek jejich návratu do ČSR. Delegace dala reemigraci Slováků do přímé souvislosti s odsunem Maďarů, když ve svém proslovu uvedla: „Nemůžeme dále čekat, chceme hned přikročit k dílu. Hned jedny stěhovat a druhé volat k nám.“⁴⁴ Na meziministerské poradě bylo konstatováno, že deputace zahraničních krajanů požadují zahájení reemigrace. To však bylo možné provést až po vyhlášení dekretu č. 27/1945 Sb. ze 17. července 1945, kdy byl zřízen Osídlovací úřad, přičemž dosud nebyly uzavřeny reemigrační smlouvy s příslušnými státy, které se stavěly k hromadnému vystěhovalectví občanů rezervovaně. Rakousko a Maďarsko byly proti výměně obyvatel a ani ostatní státy nechtěly svolit k odchodu svých příslušníků.

Nicméně reemigrace začala probíhat společně s repatriací československých státních občanů, kteří byli během války zavlečeni mimo území republiky. Při repatriaci šlo hlavně o návrat krajanů do dřívějších existenčních poměrů, při reemigraci se jednalo o založení nové existence krajanů, kteří byli před válkou usazeni v cizině. Tato transferová politika byla přidělena k výkonu ministerstva ochrany práce a sociální péče. Do jeho působnosti spadala evidence a statistika reemigrantů, jejich doprava do ČSR, ubytování a stravování až do usazení, zajištění zdravotní a sociální péče a podílení se na jejich začleňování do hospodářského života.

Problém nastal ovšem s rychle probíhajícím osídlováním pohraničí občany ČSR z vnitrozemí. To narušilo široce koncipovanou reemigrační akci. Opatření se projevila ve vládním usnesení z 28. května 1946, kde se již reemigrantům neslibuje obdobné sociální a ekonomické postavení jaké měli v cizině, ale pouze zařazení do výrobního procesu podle odborných znalostí a v rámci daných možností. Vláda také „uložila zřídit ke koordinaci reemigrace a usídlování reemigrantů stálou koordinační pracovní komisi složenou ze zástupců ministerstev ochrany práce a sociální péče, vnitra, zemědělství a zdravotnictví a Osídlovacích úřadů v Praze a Bratislavě.“⁴⁵ Při přidělování konfiskovaného majetku mělo být přihlíženo zásadně jen k těm reemigrantům, kteří se vrátili během řádně organizované reemigrační akce. Budovatelský program třetí vlády Národní fronty považoval reemigraci zahraniční Čechů a Slováků za součást národní mobilizace pracovních sil a bylo rozhodnuto o podpoře reemigrační akce tím, že bude postaráno o to, aby reemigranti po návratu do vlasti byli řádně usazeni. K tomu bylo nezbytné přijmout řadu opatření organizačního, administrativního a legislativního rázu.

⁴⁴ Čas, 11. 7. 1945. Usnesení vlády o reemigraci z 31. 7. 1945. Viz: Příloha č. 20

⁴⁵ A MZV ČR Praha, f. KO, k. 184. Dopis ministerstva ochrany práce a sociální péče ministerstvu zahraničních věcí ze dne 16. 11. 1945

Hlavní důvody reemigrace zahraničních krajanů spočívaly se týkaly hospodářské sféry, jednak tu byl zájem státu o opětné obydlení pohraničí českých zemí a také snaha zahraničních reemigrantů o zlepšení nebo uchování svého dosavadního sociálně-ekonomického postavení. Cílem reemigrace bylo vrátit ze zahraničí všechny Čechy a Slováky „národně uvědomělé a politicky spolehlivé“. Úkolem reemigrace bylo přispět v rámci hospodářského plánu k překonání nedostatku pracovních sil a k dokončení osídlování. Předpokladem plánovité reemigrace byl soupis všech zájemců o reemigraci se zjištěním všech okolností ovlivňujícím jejich návrat a usídlení v Československu (věk, odborná kvalifikace, počet a charakteristika rodinných příslušníků, jednu vypustit sociální a majetkové poměry atd.). Tento soupis prováděly v zemích s větším počtem krajanů reemigrační komise, které pak spolupůsobily při uskutečňování transferu. Dále bylo nutné provést zjištění usídlovacích možností, které provádělo ministerstvo zemědělství a Osídlovací úřady v Praze a Bratislavě. Na základě těchto zjištění byl sestaven reemigrační plán (*podle československých potřeb a podle situace jednotlivých krajanů v cizině*).

K organizačním opatřením příslušelo vybavení reemigračního odboru ministerstva sociální péče, který vznikl 14. října 1946 rozdělením repatriačního odboru jako ústředního orgánu provádějícího reemigraci. Jeho činnost spočívala v péči o zájemce o reemigraci, vysílání komisí, prověřování spolehlivosti uchazečů o reemigraci, zajištění transferu, dále zásobování, ubytování a trvalé umístění reemigrantů. Reemigrace byla považována za složitější operaci než repatriace, jelikož bylo nutno přepravit mimo osob také movitý majetek, zajistit nemovitý majetek a začlenění reemigrantů do pracovního procesu. Dále muselo dojít ke koordinaci reemigrace s rezorty provádějícími zapojení reemigrantů do hospodářského života, zajištění sociální péče a k ochraně majetku zanechaného vracejícími se občany v cizině. „Jako výkonné orgány provádějící péči o reemigranty vznikly v roce 1947 reemigrační referáty okresních národních výborů a reemigrační oddělení zemských národních výborů a pověřenectva sociální péče, jejichž úkolem bylo napomáhat urychlenému začleňování reemigrantů do pracovního procesu.“⁴⁶ Důvodem zřízení byla koordinace reemigrační agendy se zacílením na splnění dvouletého plánu. Doposud totiž při reemigraci docházelo k nepochopení všech potřeb reemigrantů místními úřady, což vedlo k pocitu diskriminace a v některých případech i opětovnému návratu zpátky do ciziny. Bylo tedy zřízeno koordinační místo, které mělo na starosti uspokojování potřeb reemigrantů, zejména sociálních potřeb a potřeb vztahujících se k usídlení. Reemigrační koordinaci převzala na základě vládního usnesení z 10. ledna 1947 Ústřední komise pro vnitřní osídlování spadající pod ministerstvo vnitra.

Průběh reemigrace byl rozčleněn do tří etap. První etapa byla ve znamení přípravného stadia reemigrace, které spočívalo v nutnosti sjednat za součinnosti ministerstev zahraničních věcí, vnitra a zemědělství s příslušným státem sepsání reemigrační dohody a provést soupis uchazečů o návrat a soupis jejich majetku, ověřit národní a politickou spolehlivost a provést opční řízení. V druhé etapě šlo o samotný transfer přistěhovalců vlakem nebo automobily do příslušných shromažďovacích středisek na území ČSR, kde reemigranti obdrželi finanční částku tzv. kapesné, byla provedena registrace a zabezpečeno usídlení. Ve třetí etapě šlo o sociální péči o reemigranty, především poskytování jednorázových podpor při finanční tísní, sociálních půjček k zaopatření domácího zařízení a ošacení a dále také k poskytování produktivních půjček k zařazení živností a samostatných povolání.

Československá republika uzavřela celkem pět reemigračních dohod a jednu dohodu o výměně obyvatelstva. V dohodách byly stanoveny podmínky za jakých dojde k výměně obyvatelstva, zvláště co se týče technického provedení této operace, dále podmínky o movitém a nemovitém majetku reemigrantů a transferu peněz. „První reemigrační dohodou

⁴⁶ NA Praha, f. ÚPV-BS, 1945-1959, k. 938.

byl protokol ke smlouvě mezi Československem a SSSR o Zakarpatské Ukrajině z 29. června 1945, který umožnil tamním Čechům a Slovákům přijmout občanství a přesídlit do ČSR a uplatnit nárok na náhradu za zanechaný majetek, stejně tak Ukrajincům a Rusům žijícím na Slovensku přijmout občanství SSSR, a to do 1. ledna 1946.⁴⁷ Druhou dohodou byla reciproční československo-sovětská smlouva z 10. července 1946, která garantovala reemigraci Čechů z SSSR do Československa, stejně jako Ukrajinců, Rusů a Bělorusů z ČSR zpět do SSSR. Další dohoda byla s Rumunskem, její protokol obsahoval rámcová ustanovení, majetkové záležitosti měla řešit zvláštní konvence. Jednání o konvenci se ovšem nezdařilo podle představ, proto došlo k transferu především nemajetných Čechů a Slováků. Další byla dohoda s Jugoslávií, ovšem v důsledků zhoršení vzájemných vztahů nebylo možné přikročit k realizaci. Další byla dohoda s Bulharskem, zde proběhla reemigrace v pořádku. Následovala dohoda s Maďarskem. Z ostatních států (Francie, Polsko) byla reemigrace prováděna na základě úmluv o repatriaci.

Národní a politickou spolehlivost zahraničních občanů vracejících se do vlasti ověřoval příslušný zastupitelský úřad, případně Československý ústav zahraničí na základě pověření ministerstva. Na podzim 1946 bylo na požádání ministerstva vnitra zastavena veškerá reemigrace až do konce téhož roku z důvodu přezkoušení národní spolehlivosti každého jednotlivce přímo ministerstvem vnitra s cílem vyloučit nežádoucí osoby. Po únoru 1948 byla celá agenda prověřování reemigrantů úplně předána pod ministerstvo vnitra.

„Ústavní zákon č. 74/1946 Sb. Rozeznával dvě kategorie reemigrantů: a) Čechy a Slováky, kteří se přestěhovali na území ČSR na základě úřední přesídlovací akce, tj. akce prováděné ministerstvem sociální péče prostřednictvím reemigračních misí, zastupitelskými úřady, Osídlovacím úřadem pro Slovensko a Československým ústředním výborem ve Vídni. Zahrnující příslušníky československé zahraniční armády. Osoby, které přišli do ČSR tímto způsobem, měly nárok na udělení československého státního občanství. Tento zákon nebyl uplatňován na přesídlence z Volyně, Podkarpatské Rusi a Maďarska. b) Čechy, Slováky a příslušníky jiných slovanských národů, kteří se přestěhovali na československé území sami bez úřední přesídlovací akce. Těm bylo československé státní občanství udělováno podle volné úvahy.“⁴⁸

Současně docházelo s udělením státního občanství k očištění českých a slovenských příjmení, která byla v cizině zkomolena. Reemigranti byli žádáni, aby současně se žádostí o udělení státního občanství požádali o změnu způsobu psaní svého příjmení. Listina o vydání občanství pak již nesla příjmení psané novým způsobem. 10. ledna 1947 vydala vláda usnesení, že reemigranti již nemohou počítat s přidělením zemědělských usedlostí či živností, protože se kapacita volných nemovitostí, pozemků a živností rapidně snížila. Bylo oznámeno, že budou reemigranti umisťováni do pracovního poměru jako průmysloví, zemědělství, stavební a lesní dělníci a horníci. Dalším krokem bylo usnesení vlády, kdy se reemigrace povolovala jen osobám, které projeví zájem o usídlení a práci v ČSR, ovšem nepožadovali přidělení zemědělských usedlostí nebo živností. Na prosinec 1949 bylo stanoveno ukončení reemigrace, ovšem kvůli problematickému transferu u Rumunska a Jugoslávie byl reemigrační proces stanoven do konce roku 1950, a to do námezdního poměru.

V rámci reemigračního procesu bylo navraceno na území Československé republiky „celkem 202 526 osob, z toho 71 787 z Maďarska, 38 859 z Volyně a 21 001 z Rumunska.“⁴⁹ Transport reemigrantů byl zajištěn vlakovými soupravami, které vykonaly do října 1948 na 170 jízd a dopravily přes šedesát tisíc osob. Po příjezdu na naše území by-

⁴⁷ NA Praha, f. MPSP, 1945-1951, k. 336 Dopis ministerstva sociální péče Úřadu předsednictva vlády z 15. 6. 1949. Přílohy č. 19, 21, 22, 27, 33.

⁴⁸ NA Praha, f. MV, k. 8232. Dopis Československému ústavu zahraničního ministerstva vnitra z 14. 1. 1946 Ústavní zákon č. 74/1946 SB. Příloha č. 23

⁴⁹ NA Praha, f. MPSP, 1941-1951, k. 336. Konečná zpráva o reemigraci z 28. 2. 1950

li reemigranti umístění v shromažďovacích střediscích. Délka pobytu reemigrantů v těchto zařízeních byla stanovena na sedm dní, ovšem díky dobré organizaci se doba pobytu zkrátila. Průměrné náklady ve střediscích na zaopatření jednoho reemigranta byly 35 korun a jednoho kusu dobytka 12 korun denně.

Od 12. září 1945 byla zavedena povinná evidence všech reemigrantů. Byly vydávány registrační průkazy. Do 15. června 1948 bylo na ministerstvu sociální péče zaevidováno 74 000 reemigrantů, z toho 33 814 z Volyně, 15 298 z Rumunska a 6 211 z Německa. Dále byli evidováni i reemigranti z mimoevropských zemí. „Do poloviny roku 1948 reemigrovalo 347 krajanů z USA, 56 z Kanady, 774 z Argentiny, 167 z Brazílie, 146 z Bolívie, 334 z Ekvádoru, 167 z Paraguaye, 83 z Venezuely, 169 z Uruguaye, 104 z Afriky, 599 z Číny, 35 z Indie, 3 z Japonska, 1 z Indonésie, 350 z Íránu, 50 z Palestiny, 9 z Turecka, 4 z Austrálie a 11 z Tahiti.“⁵⁰

6.2 Usídlování reemigrantů

Po ukončení transferu navrátilců byl na řadě další úkol. Ten spočíval v jejich usídlování. Zásadní změny týkající se přidělování konfiskovaného majetku přinesl dekret č. 108/1945 Sb., který upravil přednostní právo pro krajanů vracějící se do vlasti. Tato změna se týkala nezemědělského konfiskovaného majetku. „K usnadnění usídlování reemigrantů ustanovil zákon č. 31/1947 Sb. Zásadu, že reemigrantům přísluší přednostní právo před všemi ostatními uchazeči vyjma těch, kteří měli ještě silnější přednostní právo (účastníci národně osvobozené boje, političtí vězni, oběti války).“⁵¹ Co se týče právní stránky reemigrační akce, ta byla v letech 1946-1947 upravena ve formě zákonů, které upravily přednostní práva, přiděly konfiskovaného majetku, různé úlevy aj.

Ministerstvo zemědělství po dohodě s Národním pozemkovým fondem uvolnilo finance pro zaopatření obytných prostor, které nebyly po odsunu Němců obývány. V celku se jednalo přibližně o 1 500 objektů na které bylo ministerstvem uvolněno 1,5 milionu korun. Na každou usedlost připadlo tedy 1 000 korun. Za tento příspěvek se měla v každé usedlosti vybavit k žití alespoň jedna místnost, to zahrnovalo zasklení oken, oprava dveří, kamen atd. Výše úhrady byla určena zákonem podle závislosti na výnosu, ploše, odlehlosti, stavu půdy a rodinných a majetkových poměrech. Pro lepší kontrolu a provádění zemědělského osídlování zřídilo ministerstvo zemědělství v pohraničních lokacích osídlovací komise s působností pro jeden či více politických okresů. V Čechách jich bylo zřízeno 40, na Moravě a ve Slezsku 25.

„Do ledna 1946 umístilo ministerstvo zemědělství celkem 3 619 samostatných zemědělců z řad reemigrantů, a to 2 269 v Čechách a 1 350 na Moravě a ve Slezsku. Jednalo se o příslušníky 1. československého armádního sboru v SSSR, reemigranty z Polska a jugoslávské partyzány.“⁵² K 25. říjnu bylo ministerstvem usídleno již 4 859 rodin reemigrantů (vojáků, navrátilců z Polska, Rumunska a Jugoslávie). Bylo vybráno 3 000 usedlostí pro civilní reemigranty z Volyně, 300 usedlostí pro Čechy z Bosny a 1600 usedlostí bylo vyhrazeno pro Slováky vracějící se z Rumunska. Další usedlosti již nebyly vhodné k použití pro poškozené nebo chybějící obytné objekty. Nebylo možné vyhovět všem, protože rapidně klesla půdní rezerva a nebylo tak možné dostát závazkům pro majetné rodiny (vlastnictví od 6 do 50 ha půdy) vracějících se do ČSR.

⁵⁰ Čapka, F. Slezák, L. Vaculík, J. Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Akademické nakladatelství CERM, Brno 2005. S. 167

⁵¹ NA Praha, f. ÚPV-BS, 1945-1959. Dopis předsednictva Ústavodárného národního shromáždění předsedovi vlády z 12. 7. 1947

⁵² A MZ ČR Praha, f. PR-R. Osídlení reemigrantů k 26. 1. 1946.

K 30. září 1947 bylo ministerstvem zemědělství usídleno 153 000 reemigrantů, z toho 108 000 na soběstačných usedlostech a dalších 12 460 rodin do listopadu téhož roku. V Čechách byla reemigrační akce prováděna bez větších komplikací, ovšem na Slovensku byla situace opačná. Nebyla zde dostatečná kapacita volných usedlostí po odsunutých Němcích, Maďarech. Situace byla částečně řešena výstavbou nových obytných prostor poblíž zemědělských závodů či vystěhováním zbytku maďarských občanů, což bylo součástí perzekuční politiky vůči maďarské minoritě.

Co se týče usídlování reemigrantů na samotných zemědělských závodech, bylo v průběhu roku 1948 u konce. Usedlosti v pohraničí byly přiděleny 11 484 rodinám emigrantů. V celkovém součtu se jednalo o 103 378 ha zemědělské půdy. Na Slovensku bylo zaopatřeno 1 322 rodin reemigrantů. Samostatné zemědělské závody již nebylo možné přidělit navrátilcům z Bulharska, kteří reemigrovali v letech 1949 až 1950.

V případě usídlování živnostníků byl také problém v nedostatečné kapacitě, jelikož během roku 1946 byla volná místa obsazena. Následně byl během rozsáhlé konskripce zjištěn počet doposud volných míst (asi 2 283), která byla rozdělována pouze uchazečům s přednostním právem.

Osídlovací úřad reemigrantům doporučoval, aby se zařadili do nově vytvořených živnostenských družstev a také, aby hledali uplatnění ve spřízněných oborech a průmyslových odvětvích. Co se týče situace reemigrantů v námezdním poměru, ta probíhala plynule. Z počátku se bylo nutné vypořádat s nedostatkem bytových jednotek, ovšem s vytvořením vyrovnávacího ústředí pro nábor průmyslových sil do pohraničí se situace zlepšila.

„Z celkového počtu reemigrantů (bez navrátilců z Maďarska) bylo do října 1948 umístěno v zemědělství 8 313 osob, v lesnictví 3 237 osob a v průmyslu 3 469 osob.“⁵³ V průmyslu byli reemigranti zařazováni jako dělníci v kaolinových závodech, cementárnách, sklárnách či dolech. Vyskytl se ovšem problém vzniklý v souvislosti s nízkými příjmy reemigrantů, kteří se snažili dosáhnout lepších platových podmínek změnou zaměstnání nebo také ilegálním návratem do země ze které reemigrovali. Dalšími problémy byly špatné ubytování a stravování, či poměry v zemědělství a lesnictví. To vedlo k rozhodnutí vlády přeorientovat zemědělské pracovníky na práci v průmyslu, který mohl uspokojit potřebu spojenou s ubytováním a lepšími životními podmínkami. Vznikla nová skupina pracovníků tzv. „kovorolníků“, kterým byl přidělen dům s malou nesoběstačnou výměrou půdy a byli začleněni do průmyslového odvětví.

Je patrné že od počátku usídlování naráželi reemigranti na problém s ubytovacími kapacitami, na neochotu místních úřadů, na nepochopení z řad veřejnosti. Jak bylo řečeno v dopise Národního výboru města Brna předsedovi Zdeňkovi Fierlingerovi z 19. června 1946: „Do Brna dochází velmi mnoho reemigrantů, kteří se uchází o přiděl živností, bytů a zařazení do pracovního procesu. Značná část jich byla v Praze. Naříkají, že těch pár krejcarů, které si ze zahraničí přivezli, je téměř vyčerpáno, někteří pláčou, jiní hubují. Jsou zklamáni nad tím, jak se o ně doma ve vlasti nikdo nestará. Nemohou najít nikoho, kdo by se o ně postaral.“⁵⁴

Ti, kteří v Československé republice nějaké příbuzné měli byli podle nařízení ministerstva sociální péče usídlováni k sobě tzn. do stejných obcí, měst dokud nenastal problém s ubytovací kapacitou. Další problém byl v usídlování větší skupiny reemigrantů (ze stejného státu) do jedné obce, protože vláda nechtěla vytvářet uzavřené území obydlené jednou skupinou osídlenců. Došlo tedy k rozptýlení reemigrantů po celém pohraničí Československa a promíchání s jinými reemigračními skupinami. V některých pohraničních okresech byla skladba osídlenců pestrá. V severomoravském okrese Šumperk byli usídleni

⁵³ NA Praha, f. MPSP, 1945-1951, k. 268. Zpráva ze 6. 10. 1948

⁵⁴ NA Praha, f. ÚPV-BS, 1945-1959, k. 1062. Dopis NV města Brna předsedovi vlády z 19. 6. 1946

krajani z devíti různých států (SSSR, Rumunsko, Polsko, Jugoslávie, Maďarsko, Německo, Francie a Velká Británie).

„Průběh reemigrace a usídlování zahraničních Čechů a Slováků byl po celou dobu v popředí zájmu veřejnosti, tisku i politických činitelů. V předúnorovém období se některé problémy spjaté s realizací reemigrace a usídlování staly důvodem ke kritice rezortů, v jejichž čele stáli komunisté – vnitra, ochrany práce a sociální péče a zemědělství.“⁵⁵

Když byla vyčerpána volná místa pro navrátilce, bylo zbylým uchazečům o návrat do vlasti oznámeno příslušnými komunistickými ověřovateli, že jsou považováni za nevyhovující reemigranty. Vyslané orgány ministerstev sociální péče a vnitra Čechům a Slovákům v Německu oznámily: „Nemůžeme vás potřebovat, nemáme pro vás místa, zůstaňte, kde jste.“⁵⁶

7 KVĚTNOVÉ VOLBY 1946 A PROGRAM GOTTWALDOVY VLÁDY

Podle komunistů se měly stát připravované volby na jaře roku 1946 prvním otevřeným měřením sil jednotlivých politických proudů v „osvobozeném“ Československu a dát odpověď na otázky, týkající se jeho dalšího vývoje. Opozice nazvaná komunisty doslovně „demokratickou buržoazií“ a jejich tvrzení, že „ve vedení nekomunistických stran se stále více prosazují pravicové živly“⁵⁷, byla tímto cíleně levicovou politikou označována jako frakce vyvíjející snahu o vítězství ve volbách proto, že chce neutralizovat její vliv a dosáhnout postupné politické izolace komunistů.

Komunisté ve svém předvolebním programu, vyhlášením dne 12. května 1946 požadovali rychlé vypracování nové ústavy, která by zakotvila všechny dosavadní revoluční vymoženosti. Dalším podporovanou ideou byl návrh na vypracování dvouletého plánu na výstavbu Československé republiky.

Národní fronta se rozhodla vypsát na 26. května 1946 volby do Ústavodárného národního shromáždění. Představitelé jednotlivých stran přijali závazek o slušném vedení předvolební kampaně a o tom, že po volbách opět společně vytvoří vládu Národní fronty a budou pokračovat v dosavadní spolupráci. Komunisté si již tehdy uvědomili, že síla strany spočívá také v hlasech mladých lidí, a proto prosadili snížení aktivní volební hranice na 18 let. Dále byla zrušena podmínka tříměsíčního pobytu v místě, právo volit dostali též příslušníci armády a bezpečnosti. Volebního práva byly zbaveny osoby, proti nimž bylo do 15. února 1946 zavedeno retribuční řízení (*retribuce není sama o sobě jen o vynášení rozsudků nad provinilci, ale patří k ní celý komplex otázek, kterými dosáhli soudní činitelé hranice satisfakce za spáchané zločiny – kolektivní vina za fašismus a jiné...*). Významné právo bylo přičteno národním výborům. Do volebních seznamů nebyli zapsáni ti, kteří nedostali osvědčení o národní spolehlivosti. V prozatímním národním shromáždění došlo také na otázku bílých lístků. KSC navrhla, aby ti, kterým nevyhovoval program žádné politické strany, měli možnost odevzdat bílé lístky (*nevyplněné hlasovací lístky*). Národní socialisté a lidovci s tímto návrhem nesouhlasili. Počítali s tím, že nebudou-li mít ti, kteří nesouhlasí s lidově demokratickým režimem, možnost bílých lístků, odevzdají své hlasy jim. Nakonec těsným poměrem zvítězil návrh komunistů.

Volby se vyznačily velkou politickou aktivitou. Zúčastnilo se kolem 95% oprávněných voličů. Odevzdáno bylo pouze 0,45% bílých lístků jako projevů nesouhlasu

⁵⁵ NA Praha, f. 23, OK-ÚV KSC, a. j. 28.

⁵⁶ Svobodné noviny, 8. 3. 1947

⁵⁷ Přehled dějin Československa a KSC v letech 1945-1948. Skripta pro VŠ politickou ÚV KSC 1972, s. 139

s politikou Národní fronty. Volby přinesly vítězství komunistické straně. KSČ se stala v celostátním měřítku nejsilnější politickou stranou s nejpočetnější základnou voličů. Neúspěchem ovšem skončila ve volbách na Slovensku KSS. Prvenství tam totiž získala Demokratická strana, což jí umožnilo získat rozhodující vliv i ve slovenských národních orgánech. Volební výsledky však podle komunistů prokázaly, že „lidé souhlasí s politikou komunistů a s provedenými revolučními přeměnami, protože komunisté získali spolu se sociálními demokraty těsnou většinu 151 mandátů ze 300 poslaneckých míst v Národním shromáždění.“⁵⁸

Výsledky voleb zatím nedovolily KSS převzetí iniciativy ani jí nezajistili výrazné vedoucí postavení. Nicméně předsedou vlády byl jmenován Klement Gottwald a jako předseda nejsilnější strany dostal pověření k sestavení vlády. KSČ prosadila, aby se o konkrétní složení vlády jednalo až po dohodě o novém vládním programu. Návrh programu vlády Národní fronty předložil Klement Gottwald k projednání Národní frontě Čechů a Slováků 4. července 1946. Proti návrhu byli zástupci národních socialistů, lidovců a slovenských demokratů. Komunisté ovšem vycházeli z toho, že nová vláda nemůže vystoupit před lid s nekonkrétními sliby. Dne 11. července 1946 bylo přijat Ústavodárným národním shromážděním předložený program „Budovatelský program třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Tento program vycházel z linie VIII. Sjezdu KSČ a navazoval na Košický vládní program i na program druhé vlády Národní fronty a pro komunisty se stal nástrojem rozvíjení revoluce (*komunistické označení pro období upevňování moci KSČ*). Nový vládní program stanovil následující hlavní úkoly:

- vypracovat a schválit novou ústavu opírající se o systém národních výborů, znárodnění, řešení vztahu českého a slovenského národa, zahraniční orientaci Československa (*napojení na SSSR*)
- uzákonit a splnit dvouletý plán obnovy a výstavby hospodářství země pro zlepšení životní úrovně pracujícího lidu a v jeho rámci přistoupit k industrializaci Slovenska
- uskutečnit další důležité požadavky jako: „decentralizaci a zvýšení pravomoci národních výborů, upevnění lidově demokratického státního aparátu, provedení revize předválečné pozemkové reformy, rozšíření politických a zejména hospodářských styků se Sovětským svazem, upevňování spolupráce s ostatními zeměmi lidové demokracie atd.“⁵⁹

Stručně řečeno, Budovatelský program směřoval k posilování hospodářských a mocenských pozic dělnické třídy a pracujícího lidu. Tento zákonem prosazený postoj byl základem stavebním kamenem komunistické politiky.

Počátky třetí vlády Národní fronty značil spor o obsazení jednotlivých ministerstev. Ten trval déle než jeden měsíc. V závislosti na této situaci došlo v Národním shromáždění k hlasování o novém předsedovi. Později se po dohodě dostal do funkce předsedy Ústavodárného národního shromáždění opět J. David, který byl členem národně socialistické strany.

Třetí vláda Národní fronty byla ustanovena 2. července 1946. KSČ v ní byla zastoupena šesti politiky. Národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté byli zastoupeni čtyřmi zástupci. Komunistická strana Slovenska měla ve vládě tři představitele. Stejný počet křesel získali i sociální demokraté. Dva členové vlády zůstali bez politické příslušnosti.

⁵⁸ Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945-1948. Skripta pro VŠ politickou ÚV KSČ 1972, s. 141

⁵⁹ Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945-1948. Skripta pro VŠ politickou ÚV KSČ 1972, s. 142

8 STRUKTURA KSČ

Na VIII. sjezdu byl zvolen ústřední výbor KSČ v počtu 101 členů. Bylo zvoleno také 33 náhradníků ústředního výboru a desetičlenná Ústřední revizní komise. Předsedou strany zvolen Klement Gottwald, ústředním tajemníkem R. Slánský. Dále zvoleno předsednictvo pro řízení práce mezi plenárními zasedáními. Z důvodu rozšíření předsednictva po VIII. sjezdu strany byla nutnost vytvořit užší operativní orgán pro řízení každodenní politické a kádrové činnosti – vznikl proto politický sekretariát (březen 1947), který byl za svou činnost odpovědný předsednictvu ÚV KSČ (Gottwald, Slánský, Zápotocký, Dolanský, Kopecký, Široký).

Jako další orgán existoval také sekretariát ÚV KSČ pro řízení běžné práce, taktéž odpovědný ÚV KSČ. Byl tvořen ústředním tajemníkem, jeho zástupci, vedoucím hlavních oddělení ÚV KSČ, politickým tajemníkem pražského KV KSČ, šéfredaktorem Rudého práva a případně dalšími funkcionáři.

„Nižšími články v organizační struktuře byly krajské organizace, kterých bylo vybudováno celkem 18. Řídili okresní organizace v místech a na závodech. Zvláštní OV KSČ byl rovněž ustanoven k řízení práce mezi studentstvem. Nejnižší článek představovalo asi 100 000 důvěrníků, kteří zajišťovali úzké spojení strany s každým jejím člověkem.“⁶⁰

Pro práci strany v této době bylo typické budování širokého stranického aktivu kolem všech článků organizace strany. Existovaly komise, složené z odborníků-komunistů, dále existovaly instruktorské sbory, které měly za úkol zajišťovat plnění stranické linie nižšími organizacemi a orgány.

9 BENEŠOVY DEKRETY

Benešovy dekrety (souhrnný název pro dekrety prezidenta republiky) byly právní předpisy s mocí zákona, přijímané československou vládou v exilu, ale také náhradní formou v době nefungování československého parlamentu. Na některých dekretech se prezident Edvard Beneš účastnil přímo, jiné pouze podepisoval. Jedná se dodnes o nejdiskutovanější „zákony“ nejen díky konfiskaci majetku odsunutých obyvatel ČSR, ale o jejich ustanovení, platnost a účinnost vůbec. Dekrety byly ještě doplněny souvisejícím zákonem 57/1946 Sb. (Ústavní zákon, kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety prezidenta republiky) a zákonem 55/1995 Sb. (Nález ústavního soudu České republiky).

Dekrety:

“1/1945 Sb. částka: 1

Ústavní dekret prezidenta o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné

3/1945 Sb. částka: 2

Dekret prezidenta, kterým se mění a doplňují některá ustanovení vojenského trestního zákona a branného zákona

5/1945 Sb. částka: 4

Dekret prezidenta o neplatnosti některých majetkově - právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

8/1945 Sb. částka: 5

Dekret prezidenta o věnování nemovitostí Svazu sovětských socialistických republik jako

⁶⁰ Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945-1948. Skripta pro VŠ politickou ÚV KSČ 1972, s. 122

projev díků

12/1945 Sb. částka: 7

Dekret prezidenta o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa

16/1945 Sb. částka: 9

Dekret prezidenta o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech

28/1945 Sb. částka: 14

Dekret prezidenta o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

33/1945 Sb. částka: 17

Ústavní dekret prezidenta o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské

38/1945 Sb. částka: 19

Dekret prezidenta o přísném trestání drancování

47/1945 Sb. částka: 23

Ústavní dekret prezidenta o Prozatímním Národním shromáždění

50/1945 Sb. částka: 24

Dekret prezidenta o opatřeních v oblasti filmu

60/1945 Sb. částka: 28

Ústavní dekret prezidenta o přípravě provedení smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině ze dne 29. června 1945

91/1945 Sb. částka: 42

Dekret prezidenta o obnovení československé měny

100/1945 Sb. částka: 47

Dekret prezidenta o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

101/1945 Sb. částka: 47

Dekret prezidenta o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského

102/1945 Sb. částka: 47

Dekret prezidenta o znárodnění akciových bank

103/1945 Sb. částka: 47

Dekret prezidenta o znárodnění soukromých pojišťoven

108/1945 Sb. částka: 48

Dekret prezidenta o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy⁶¹
.... až po dekret 143/1945 Sb. částka: 58

9.1 Dekret 5/1945 Sb. částka: 4

„Dekret prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nadvlády a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

§ 1

(1) Jakékoliv majetkové převody a jakákoliv majetkově-právní jednání, ať se týkají majetku movitého či nemovitého, veřejného či soukromého, jsou neplatná, pokud byla uzavřena po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persekuce.

⁶¹ <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009>

(2) Způsob uplatnění nároků, plynoucích z ustanovení odstavce 1, budiž upraven zvláštním dekretem presidenta republiky, pokud se tak nestalo již tímto dekretem.

§ 2

(1) Majetek osob státně nespolehlivých na území Československé republiky dává se pod národní správu podle dalších ustanovení tohoto dekretu.

(2) Za majetek osob státně nespolehlivých se považuje též majetek těmito osobami převedený po 29. září 1938, leč by nabyvatel nebyl věděl o tom, že jde o takový majetek.

§ 4

Za osoby státně nespolehlivé jest považovat:

a) osoby národnosti německé nebo maďarské,

b) osoby, které vyvíjely činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svésti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty. Za takové osoby jest na příklad považovati členy Vlajky, Rodobransy, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáře Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Hlinkovy slovenské lidové strany, Hlinkovy gardy, Hlinkovy mládeže, Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy.⁶²

9.2 Dekret 12/1945 Sb. částka: 7

Dekret presidenta republiky ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

“Vycházeje vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném uskutečnění nové pozemkové reformy a veden snahou především jednou pro vždy vzítí českou a slovenskou půdu z rukou cizáckých německých a maďarských statkářů, jakož i z rukou zrádců republiky a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků, k návrhu vlády ustanovují:

§ 1

(1) S okamžitou platností a bez náhrady se konfiskuje pro účely pozemkové reformy zemědělský majetek, jenž je ve vlastnictví: a) všech osob německé a maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost, b) zrádců a nepřátel republiky jakékoliv národnosti a státní příslušnosti, projevivších toto nepřátelství zejména za krize a války v letech 1937 až 1945, c) akciových a jiných společností a korporací, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

(2) Osobám německé a maďarské národnosti, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, se zemědělský majetek podle odstavce 1 nekonfiskuje.

(3) O tom, lze-li připustiti výjimku podle odstavce 2, rozhodne na návrh příslušné rolnické komise příslušný okresní národní výbor. Pochybné případy předloží okresní národní výbor

⁶² <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009, zákon 5/1945 Sb.>

zemskému národnímu výboru, který je se svým dobrozdáním postoupí ke konečnému rozhodnutí ministerstvu zemědělství, které rozhodne v dohodě s ministrem vnitra.“⁶³

9.3 Dekret 16/1945 Sb. částka: 9

Dekret presidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

“O přísnou spravedlnost volají neslýchané zločiny, kterých se dopustili nacisté a jejich zrádní spoluvníci na Československu. Porobení vlasti, vraždění, zotročování, loupení a ponižování, jehož obětí byl československý lid, a všechna ta stupňovaná německá zvěrstva, kterým bohužel pomáhali anebo asistovali i zpronevěřivší se občané českoslovenští, z nichž někteří zneužili při tom i vysokých úřadů, mandátů nebo hodnotí, musí dojít zaslouženého trestu bez průtahů, aby nacistické a fašistické zlo bylo vyvráceno z kořene. Proto ustanovuji k návrhu vlády takto:

Zločiny proti státu

§ 1

Kdo se v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18) dopustil na území republiky nebo mimo ně některého z těchto zločinů podle zákona na ochranu republiky ze dne 19. března 1923, č. 50 Sb.: úkladů o republiku (§ 1), trestá se smrtí; kdo se dopustil přípravy úkladů (§ 2), ohrožení bezpečnosti republiky (§ 3), prorady (§ 4, č. 1), zrady státního tajemství (§ 5, č. 1), vojenské zrady (§ 6, č. 1, 2 a 3) a násilí proti ústavním činitelům (§ 10, č. 1), trestá se těžkým žalářem od dvaceti let až na doživotí a za okolností zvláště přitěžujících smrtí.

§ 2

Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18) byl členem organizací: Die Schutzstaffeln der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei (S.S.), nebo Freiwillige Schutzstaffeln (F. S.), nebo Rodobrany, nebo Szabadcsapatok, nebo jiných zde nejmenovaných organizací podobné povahy, trestá se, nedopustil-li se činu přísněji trestného, za zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let a za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od dvaceti let až na doživotí.

§ 3

(1) Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18) propagoval nebo podporoval fašistické nebo nacistické hnutí, nebo kdo v oné době tiskem, rozhlasem, filmem nebo divadlem, nebo na veřejném shromáždění schvaloval nebo obhajoval nepřátelskou vládu na území republiky nebo jednotlivé nezákonné činy okupačních velitelství a úřadů a orgánů jim podřízených, trestá se, nedopustil-li se činu přísněji trestného, za zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let, spáchal-li však takový zločin v úmyslu, aby rozvrátil mravní, národní nebo státní vědomí československého lidu, zejména československé mládeže, trestá se těžkým žalářem od deseti do dvaceti let, a za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od dvaceti let až na doživotí, nebo smrtí.

(2) Kdo v téže době byl činovníkem nebo velitelem v organizacích Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) nebo Sudetendeutsche Partei (SdP) nebo Vlajka, Hlinkova nebo Svatoplukova Garda, nebo v jiných fašistických organizacích podobné povahy,

⁶³ <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009, zákon 12/1945 Sb.>

trestá se, nedopustil-li se činu přísněji trestného, za zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let.

§ 4

Československý občan, který v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18) v zahraničí rozvracel hnutí, směřující k osvobození republiky Československé v její předmnichovské ústavě a jednotnosti, anebo jinak vědomě poškozoval zájmy republiky Československé, zejména kdo ohrožoval bezpečnost občanů, pracujících pro osvobození republiky doma, trestá se, nedopustil-li se zločinu přísněji trestného, těžkým žalářem od pěti do dvaceti let.⁶⁴

9.4 Dekret 28/1945 Sb. částka: 14

Dekret presidenta republiky ze dne 20. července 1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

§ 1

„Zemědělský majetek, zkonfiskovaný podle dekretu presidenta republiky ze dne 21. června 1945, č. 12 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, a náležející do Národního pozemkového fondu, osídlí se, pokud se nerozdělí ve smyslu dekretu o konfiskaci, přidělením půdy oprávněným uchazečům (§ 2) z krajů, ve kterých je nedostatek půdy anebo ve kterých jsou pro zemědělství nepříznivé podmínky.“⁶⁵

9.5 Dekret 108/1945 Sb. částka: 48

Dekret presidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. K návrhu vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou ustanovují:

Konfiskace nepřátelského majetku.

§ 1

(1) „Konfiskuje se bez náhrady - pokud se tak již nestalo - pro Československou republiku majetek nemovitý i movitý, zejména i majetková práva (jako pohledávky, cenné papíry, vklady, práva nehmotná), který ke dni faktického skončení německé a maďarské okupace byl nebo ještě jest ve vlastnictví: 1. Německé říše, Království maďarského, osob veřejného práva podle německého nebo maďarského práva, německé strany nacistické, politických stran maďarských a jiných útvarů, organizací, podniků, zařízení, osobních sdružení, fondů a účelových jmění těchto režimů nebo s nimi souvisících, jakož i jiných německých nebo maďarských osob právnických, nebo 2. osob fyzických národnosti německé nebo maďarské, s výjimkou osob, které prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem, nebo 3. osob fyzických, které vyvíjely činnost proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokra-

⁶⁴ [http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009, zákon 16/1945 Sb.](http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009, zakon 16/1945 Sb.)

⁶⁵ [http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009, zákon 28/1945 Sb.](http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009, zakon 28/1945 Sb.)

ticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly, záměrně podporovaly jakýmkoli způsobem německé nebo maďarské okupanty, nebo které v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18 dekretu presidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech) nadržovaly germanizaci nebo maďarizaci na území Československé republiky nebo se chovaly nepřátelsky k Československé republice nebo k českému nebo slovenskému národu, jakož i fyzických nebo právnických osob, které strpěly takovou činnost u osob spravujících jejich majetek nebo podnik.

(2) Konfiskaci podléhá rovněž veškerý majetek, který náležel v době po 29. září 1938 subjektům uvedeným v odstavci 1 a byl v době rozhodné podle odstavce 1, věta první, po případě je ještě, ve vlastnictví osob, v jejichž rukou by konfiskaci nepodléhal, leč by podrobení takového majetku konfiskaci neodpovídalo zásadám slušnosti.“⁶⁶

10 ÚNOR 1948

V tomto období došlo v Československu k zásadním politickým změnám, jak již bylo nastíněno při Košickém sněmu tzn. následování sovětského modelu. Hlavní politickou změnou bylo vítězství komunistické strany, která se připravovala na převzetí moci aktivně již během 2. světové války. Od roku 1945, tedy od vzniku Národní fronty, byla strana posílena nástrojem k dosažení jejich cílů. Komunisté totiž své koaliční partnery - nekomunistické strany považovali za nepřátele, proti kterým je nutné bojovat a v konečné fázi je i zlikvidovat. Pro dosažení cílů využívali i jiné nástroje než Národní frontu. Komunisté měli poměrně rozsáhlou síť informátorů, důvěrníků a tajných členů strany.

„Informátory řídil Evidenční odbor ÚV KSČ, který vznikl v roce 1946 z podnětu R. Slánského. Evidenční odbor měl např. k dispozici zápisy z jednání poslaneckého klubu národní socialistické strany. Od druhé poloviny roku 1947 se komunisté soustředili především na zakládání levicových frakcí uvnitř ostatních stran NF. Organizování těchto frakcí v nekomunistických stranách s cílem změny jejich vedení případně jejich rozštěpení vyhlásil na zasedání ÚV KSČ Gottwald jako oficiální politickou linii strany. V rozhodujících okamžicích měly tyto strany jasně podpořit politiku KSČ a aktivně se účastnit státního převratu.“⁶⁷

Hlavního cíle - převzetí moci bylo dosaženo po volební výhře 25. února 1948, kdy Klement Gottwald podal prezidentovi Československé republiky návrh na přijetí demise ministrů, kteří odstoupili 20. února a současně jej doplnil seznamem osob, kterými má být vláda doplněna a rekonstruována. Všechny návrhy byly prezidentem Benešem přijaty. Následují důležitá data, za kterými stojí pozadí cesty k moci.

17. února 1948

V tento den byla svolána schůze vlády. Hlavním bodem programu byla zpráva ministra spravedlnosti P. Drtiny. Jednalo se o usnesení vlády ze 13. února 1948, které se týkalo zneužívání Bezpečnosti komunisty. Gottwald vždy argumentoval nutností projednat jednotlivé body s nepřítomným ministrem vnitra Noskem.

⁶⁶ <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009, zákon 108/1945 Sb.>

⁶⁷ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

„Kolem poledne přerušil Gottwald schůzi vlády a odjel na jednání s prezidentem Benešem, aby ho informoval o počínající vládní krizi a úmyslu nekomunistických stran ustavit úřednickou vládu. Beneš Gottwalda ujistil, že v případě nutnosti jmenovat novou vládu bude tato sestavena ze zástupců všech politických stran.“⁶⁸

Před 16 hodinou začala druhá část schůze vlády. Gottwald se snažil schůzi přerušit a svolat mimořádnou schůzi vlády na pátek 20. února, na které měl být již přítomen ministr vnitra Nosek. Ministři nekomunistických stran nesouhlasili. Nastala chaotická situace. V 16:20 byla schůze vlády i přes protesty nekomunistických ministrů Gottwaldem ukončena, aniž by byl vyřešen hlavní bod jejího programu.

Po schůzi vlády se ministři za národně socialistickou stranu, lidovou stranu a demokratickou stranu sešli v pracovně J. Šrámka. Převažoval názor, že vládní usnesení musí být bezpodmínečně splněno. V případě jeho nesplnění převažoval názor, že by měli ministři těchto stran podat demisi.

Zhruba v 18 hodin se sešlo také předsednictvo ÚV KSČ, na němž Gottwald informoval o schůzce s prezidentem. Stoupenci radikálního řešení (především Ďuriš) navrhovali okamžitou mobilizaci pracujících mas. Tento názor byl však v menšině.

Předsednictvo ÚV KSČ vydalo tzv. Stanovisko, ve kterém vybízelo pracující lid k ostrážitosti a připravenosti zasáhnout proti "reakci". Byl také vyhlášen stav pohotovosti v pražské Státní bezpečnosti, ve zpravodajských odborech a u několika pohraničních pluků.

18. února 1948

Došlo k setkání užší komise Národní fronty, která měla jednat o sporných bodech ústavy. J. Stránský navrhl, aby hlavním bodem schůze k projednání byly poměry uvnitř Národní fronty a situace ve vládě. K. Gottwald návrh kategoricky odmítl.

„Během středy se také sešly poslanecké kluby lidové strany a sociálně demokratické strany. Poslanci sociální demokracie se vyslovili pro zachování Národní fronty a pro řešení sporů dohodou. Poslanci lidové strany podpořili stanovisko předsedy J. Šrámka, tedy neustoupit v otázce usnesení vlády z 13. února.“⁶⁹

Důležitá jednání proběhla také u národních socialistů. Hlavním tématem byla dopolední návštěva P. Zenkla a H. Ripky u prezidenta. Tento rozhovor byl později předmětem sporů a rozdílných výkladů. Podle Ripkova záznamu prezident souhlasil s jejich rozhodnutím trvat na provedení vládního usnesení o Bezpečnosti z 13. února a do té doby se nezúčastňovat zasedání vlády. Dle Ripky je Beneš podpořil i v otázce demise slovy: "Čím dříve, tím lépe, neboť hlavní je, aby se volby konaly tak brzy, jak jen to je možné". Později na výtky, že nesplnil svůj slib, prezident odpovídal, že demisi neschvaloval, že ho demise překvapila.

19. únor 1948

Celý den probíhala na vládě jednání. Již zmiňovaní ministři tří nekomunistických stran, kteří se rozhodli bojkotovat schůze, byli téměř rozhodnuti k podání demise. Nyní šlo o to, kterou stranu podpoří sociální demokracie. Ta disponuje v této době nezanedbatelným počtem hlasů. Komunisté si jsou tohoto faktu dobře vědomi, a proto se snaží získat sociální demokracii na svoji stranu a dosáhnout tak potřebné většiny v parlamentu.

⁶⁸ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

⁶⁹ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

„Ráno jednali Gottwald, Slánský a Kopecký s představiteli sociální demokracie Laušmanem, Tymešem a Vilímem. Vyzvali je, aby společně vytvořili většinovou levicovou vládu. Předpokladem bylo, aby sociální demokracie změnila svůj postoj k vládnímu nařízení z 13. února. Představitelé sociální demokracie ale odmítali jít do vlády s komunisty proti ostatním stranám.“⁷⁰

Odpoledne se konala schůzka ministrů tří stran v kabinetě J. Šrámka. Bylo dojednáno dostavit se na jednání vlády a ještě před jeho zahájením vznést opět otázku splnění usnesení ze 13. února. V případě, že nebylo splněno (o čemž již byli všichni přesvědčeni), podat okamžitě demisi.

Odpoledne navštívil Gottwald prezidenta Beneše, aby ho informoval o zhoršující se situaci ve vládě a snaze nekomunistických stran rozbít vládu. Beneš ho opět ujistil, že na úřednickou vládu nepřistoupí, a že předsedou eventuální nové vlády bude opět Gottwald.

Zasedalo také předsednictvo sociální demokracie. Z. Fierlinger se vyslovil pro většinovou vládu s komunisty. Jeho názor byl však výrazně menšinový.

Pozdě večer se v Gottwaldově bytě sešlo vedení KSČ. Gottwald informoval o rozhodnutí ministrů tří stran podat demisi (zprávu dostal Gottwald od tajného agenta bezprostředně po skončení porady ministrů těchto stran). Stoupenec radikálního řešení Ďuriš navrhl předejít demisi okamžitou rekonstrukcí vlády. Gottwald a Slánský to odmítli.

Několik dní trvající politická krize vzbudila zájem velmocí. Odpoledne přiletěl nečekaně do Prahy náměstek sovětského ministra zahraničí V. Zorin (v letech 1945 - 1947 velvyslancem v ČSR), aby se sešel s Gottwaldem. Z léčení se urychleně vrátil americký velvyslanec L. A. Steinhardt.

20. únor 1948

Další jednání a schůze vlády. Bodem projednávání byla přednesena zpráva ministrem vnitra Noskem o poměrech a personálních změnách v Bezpečnosti, ke které ho zavázalo usnesení vlády z 13. února. K jednání se dostavili pouze komunisté a ministři z řad sociální demokracie.

„Ministr Zenkl poslal za ministry své strany Gottwaldovi dopis, ve kterém se ho dotázal na splnění usnesení vlády z 13. února. Gottwald odpověděl v 11 hodin dopisem, že o celé záležitosti bude referovat ministr Nosek. V 11:25 dostal Gottwald druhý Zenklův dopis, v němž byl Gottwald opět dotazován, zda bylo usnesení splněno. Nato se sešli ministři a generální tajemníci tří stran k poradě. Národní socialisté zde oznámili své definitivní rozhodnutí podat demisi. Ministři lidové strany a demokratické strany se k demisi připojili. Následně byl telefonicky informován ministr zahraničí Jan Masaryk. Masaryk byl touto zprávou velmi překvapen a demisi odmítl.“⁷¹

Sociální demokraté byli vyzváni, aby se přidali k demisi. Sešlo se předsednictvo, které potvrdilo dřívější stanovisko strany, tedy odmítnout jak demisi, tak vytvoření většinové vlády s komunisty. Ve 12 hodin Zenkl oznámil rozhodnutí ministrů tří stran podat demisi prezidentu republiky.

V 15:40 přijel za prezidentem republiky Gottwald s dalším představiteli KSČ. Gottwald jasně deklaroval postoje komunistů - přijmout demisi a doplnit existující vládu na základě jeho návrhu. Večer se sešlo předsednictvo ÚV KSČ. Zrodila se myšlenka na ustavení tzv. akčních výborů Národní fronty. Stoupenec radikálního řešení (Ďuriš, Kopecký) považovali dosavadní postup za málo revoluční, neodpovídající představám o bolševické revoluci a tlačili na ráznější postup proti reakci.

⁷⁰ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

⁷¹ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

Po skončení schůze předsednictva KSČ rozhodli Gottwald a Slánský o svolání velké demonstrace na Staroměstské náměstí na druhý den. Oba chápali tuto demonstraci jako nejvhodnější prostředek, jak přenést řešení vládní krize na ulici.

21. únor 1948

Hlavní událost dne byla bezesporu komunistická demonstrace na pražském Staroměstském náměstí. Klement Gottwald na této demonstraci rekapituloval zásady pro řešení krize, a to přijetí demise a doplnění vlády osobami z jím navrženého seznamu. Dále také zdůraznil nutnost utváření akčních výborů Národní fronty na všech jejích úrovních tzn. v krajích, okresech, obcích a institucích.

Představitelé nekomunistických stran se také pokusili o určitá shromáždění, ovšem oproti komunistické demonstraci byl význam těchto mítinků, co do rozsahu a publicity, nepatrný. Většina nekomunistických stran vyzývala své členstvo k zachování klidu.

„Velmi rušno bylo v sobotu na Hradě. Od ranních hodin přicházely telegramy a rezoluce, většinou ze závodních schůzí, požadujících přijetí demise a Gottwaldových návrhů. V jedenáct hodin přijal prezident pětičlennou delegaci odborářů ze Staroměstského náměstí. Diskuse byla poměrně ostrá, zvláště poté, co odboráři sdělili prezidentovi, že se musí podrobit vůli lidu.“⁷²

Tento den také komunisté začali s organizováním Lidových milicí. Nejprve byly Lidové milice vytvářeny ve velkých závodech Prahy a Bratislavy. Bylo také zmobilizováno kolem tří a půl tisíce partyzánů ze Svazu slovenských partyzánů. V Praze bylo již od rána rušno. V ulicích se živě diskutovalo, ale k závažnějším konfliktům mezi nepřátelými stranami nedocházelo. Jako velmi významným se ukázalo budování a činnost akčních výborů Národní fronty. Jejich aktivity brzy přerostly úlohu politického orgánu, neboť si přisvojily funkce, které příslušely ústavním a výkonným orgánům moci. Přebíraly vedení organizací, politických stran, propouštěly zaměstnance, dávaly pokyny k zatýkání, jmenovaly národní správy na zabavený majetek atd.

Ústřední akční výbor NF také vydal zákaz, aby akční výbory v obcích nebyly voleny na veřejných schůzích. Pokyn byl kategorický: akční výbory se nevolí, jmenuje je komunistická organizace. Již v neděli tak působily takto vytvořené akční výbory ve všech krajích a většině okresů.

22. únor 1948

Tento den se konal Sjezd závodních rad. Vše proběhlo v režii komunistů. Nekomunističtí delegáti byli systematicky zastrašováni. Konečná rezoluce schválená sjezdem (proti bylo pouze 7 delegátů) se vyslovila pro podporu Gottwaldova řešení vládní krize. Podpořila další znárodňování a vyhlášení jednohodinové generální stávkou na 24. února.

„Prezident Beneš se nečekaně vrátil z Lán a dlouho jednal s B. Laušmanem. Poté se prostřednictvím svého sekretáře dotázal národně socialistických ministrů, zda počítají s tím, že demisi přijme. Touto zprávou byli všichni zdrceni. Ve 22 hodin začala schůze předsednictva ÚV KSČ. Během schůze se ke Gottwaldovi dostavil B. Laušman. Gottwald Laušmana postavil před hotovou věc, buď sociální demokracie přijme nabídku vstupu do vlády nebo ne a dojde k totálnímu rozkolu uvnitř sociální demokracie.“⁷³

⁷² Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

⁷³ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

Dalším bodem jednání schůze předsednictva ÚV KSČ byla informace Státní bezpečnosti o údajné přípravě ozbrojeného puče a snaze vyřazení rozhlasu z provozu. Tato informace byla vykonstruovaná. Posloužila však jako záminka k zatčení několika vybraných osob, vydání rozkazu k ozbrojení části Lidových milicí v Praze a provedení prohlídky stranických sekretariátů - zejména národně socialistického.

Rozkazem ministra vnitra byly hlídány mosty, důležité budovy, rozhlas a pošty. Do Prahy se v noci začaly přesouvat útvary pohraničních pluků.

23. únor 1948

Jeden z nejdůležitějších dnů únorové krize, jelikož komunisté přistoupili k represím. Ministerstvo vnitra nařídilo opatření, kterými byla omezena činnost stran, jejichž ministři podali demisi. Začaly domovní prohlídky a zatýkání Bezpečností. Jednaly také nejvyšší orgány všech nekomunistických stran. Strany nově postižené represemi deklarovaly správnost svého postupu a víru, že se podaří krizi zažehnat ústavní cestou prostřednictvím prezidenta Edvarda Beneše.

„Proběhla důležitá porada na ministerstvu vnitra. Bylo rozhodnuto o vyzbrojení Lidových milicí několika desítkami tisíc zbraní. Dalším výsledkem této porady bylo vydání instrukcí k omezení a zákazu činnosti nekomunistických stran, především veřejných shromáždění organizovaných nekomunistickými stranami, zastavením dodávek papíru pro tiskárny tisknoucí noviny a letáky těchto stran atd.“⁷⁴

Dalším opatřením byl rozkaz ministra vnitra k dalším zatýkáním a represím. Mezi prvními byli zatčeni pracovníci justice, kteří se podíleli na vyšetřování tzv. krčmářského případu a mostecké špionážní aféry.

Od 11 hodin se konalo napjatě očekávané zasedání ústředního výboru sociální demokracie. Gottwald představitelům soc. demokracie vzkázal, že strany, jejichž ministři podali demisi, se již nebudou moci podílet na vládě, a že se musí ještě dnes rozhodnout, "zda jdou s nimi nebo proti nim". Výsledkem jednání byl neúspěch Fierlingerem vedeného prokomunistického křídla, kterému se nepodařilo prosadit žádný z jejich návrhů. Oficiální stanovisko strany zůstalo stejné, tedy vybudování nové vlády na základě staré Národní fronty při respektování ústavy. Naopak byl vysloven souhlas s dalším znárodněním, jakož i s účastí v akčních výborech Národní fronty.

Po jedenácté hodině byl přijat Gottwald prezidentem Benešem. Prezident se snažil přimět komunisty k udržení stávající Národní fronty, nicméně Gottwald byl neústupný. Původní Národní fronta již neexistovala.

V 16 hodin přijal prezident Beneš ministry národně socialistické strany a ujistil je, že komunistickému tlaku neustoupí a bude prosazovat svou koncepci i za cenu demise.

Kolem 18 hodiny byli ministři Stránský a Ripka akčními výbory Národní fronty důrazně vyzváni, aby opustili svá ministerstva. Současně v ústředním sekretariátu národních socialistů provedla Bezpečnost domovní prohlídku. Nekomunistické strany zůstaly zcela bezradné. V důsledku svojí nečinnosti a pasivního přihlížení nebyly schopny účinně reagovat na stupňující se komunistický tlak. Jedinou záchranu tak spatřovali v prezidentu Benešovi.

Od 19 hodin se konalo v Obecním domě shromáždění národně socialistických vysokoškoláků. Po 20 hodině se vydal průvod účastníků na Hrad, podpořit prezidenta Beneše. Průvodu se zúčastnilo více než 10 000 lidí.

⁷⁴ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

24. únor 1948

Stupňující se represe ze strany komunistů. Výhrůžky zatýkáním demisionujícím ministrům v případě nepřijetí návrhu prezidentem. Došlo k již avizované jednodinové stávce, která měla za cíl prosadit sociální a ekonomické požadavky, ale především zesílit tlak na prezidenta Beneše, aby přijal Gottwaldovo navrhované řešení vládní krize. Stávky se zúčastnilo 2,5 milionu pracujících.

„Dále se konala schůze členů vedení národně socialistické strany. Kritický stav této strany umocnilo 24. února další zatýkání funkcionářů strany, obsazení sídel stranických listů atd. Stranický deník Svobodné slovo přestal vycházet. Vytvoření akčního výboru bylo odmítnuto. Množily se názory na postupný přechod strany do ilegality, odchod do emigrace atd. Bylo již zcela zřejmé, že strana bude zlikvidována.“⁷⁵

Čs. strana lidová byla také vystavena komunistickým represím, i když ve srovnání s národně socialistickou stranou v mnohem menší míře. Silný tlak se naopak soustředil na stranu z pozice akčních výborů. V samotné straně se velmi rychle ustavil akční výbor pod vedením Plojhara a Petra. Akční výbor také okamžitě zabral stranický deník Lidová demokracie.

Velmi dramaticky vygradovala situace v sociální demokracii. Několikadenní spor mezi jejími členy přerostl v otevřený konflikt. Od rána zasedalo předsednictvo sociální demokracie. Během návštěvy Laušmana u Gottwalda, kde dohadoval podmínky účasti sociální demokracie v nové vládě, přišla zpráva, že byla skupinou sociálních demokratů z okolí Fierlingera obsazena budova ústředního sekretariátu strany. Ve skutečnosti šlo především o milicionáře a vybrané komunisty. Obsazení sekretariátu naplánovalo a řídilo komunistické ústředí. Tímto krokem mělo být nahrazeno stávající vedení osobami kolem Fierlingera ochotnými podřídit se požadavkům komunistů. Obsazování sekretariátu se změnilo v bitvu. Nejprve byli "obsazovatelé" vytlačeni do vestibulu, nicméně po příchodu několika desítek dalších milicionářů opět budovu získali zpět. Po 20. hodině byl ústřední sekretariát strany zcela v rukou komunistů. Komunisty byl následně obsazen i Lidový dům. Pod tlakem těchto okolností se předsednictvo strany rozhodlo pro účast v nové Gottwaldově vládě.

O ukončení vládní krize rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ v úterý v noci. Bylo rozhodnuto jmenovat novou vládu již druhý den, tedy 25. února. Bylo schváleno, aby na závodních schůzích byly podepisovány rezoluce žádající prezidenta Beneše o přijetí demise ministrů. Také bylo rozhodnuto o konání generální stávky v okamžiku, kdyby prezident Gottwaldovy návrhy odmítl. Komunisté tak soustředili svůj tlak především na prezidenta. S výraznějším odporem nekomunistických stran již prakticky nepočítali. Komunisté tak prakticky boj o uchopení moci rozhodli již v tento den.

25. únor 1948

Tento den, komunisty označovaný jako "vítězství pracujícího lidu nad buržoazií a reakcí", představuje vyvrcholení státního převratu, jehož cílem bylo nastolení komunistické diktatury, likvidace parlamentního demokratického systému a připojení Československa do sovětského mocenského bloku.

Došlo ke schůzi, kde byl definitivně ustanoven Ústřední akční výbor Národní fronty a jeho předsednictvo. V tomto výboru zasedli jak komunisté, tak sociální demokraté, osob-

⁷⁵ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

nosti veřejného a hospodářského života, členové Ústřední rady odborů a zástupci 21 celostátních korporací. Šlo v podstatě o vytvoření nové Národní fronty, která se bude aktivně účastnit na vytváření politiky státu.

„Vedení národních socialistů očekávalo pozvání na Hrad k prezidentu republiky. Když pozvání nepřicházelo, byl na Hrad před 11 hodinou vyslán ministr Krajina. Beneš však Krajinu nepřijal. V té době byl již velmi pravděpodobně rozhodnout demisi přijmout a přistoupit na všechny Gottwaldovy návrhy. Později ještě žádali o přijetí Majer a Ripka, ale byli také odmítnuti.“⁷⁶

Po 11 hodině se dostavili k Benešovi Gottwald, Zápotocký a Nosek aby mu předali listinu nové vlády. Beneš slíbil učinit definitivní rozhodnutí ještě týž den. Po odchodu Gottwalda přijal Beneš kancléře Smutného, J. Masaryka a svého osobního lékaře. Oznámil jim své rozhodnutí přijmout demisi a jmenovat vládu podle Gottwaldova návrhu. Jako hlavní důvody uvedl obavu z chaosu a nesmyslnost akcí proti postupu komunistů, na které již bylo pozdě.

Již od ranních hodin připravovali komunisté velkou demonstraci na Václavském náměstí s tím, že v případě odmítnutí návrhu nové vlády se demonstranti přesunou na Hradčany. V pražských závodech bylo připraveno více než 6000 ozbrojených členů Lidových milicí, očekávajících rozkaz k pochodu do středu města.

V 16.30 byl Gottwald přijat opět prezidentem Benešem. Návštěva u prezidenta trvala pouze deset minut. Prezident Beneš přijal demisi ministrů a doplnil vládu podle Gottwaldova návrhu. Gottwald nejprve referoval o výsledku jednání s prezidentem vedení KSČ a poté odjel na Václavské náměstí, kde ho bouřlivě přivítal stotisícový dav. V době konání demonstrace na Václavském náměstí se uskutečnil demonstrační pochod vysokoškoláků. Pochodem na Hrad chtěli vysokoškoláci podpořit prezidenta republiky, aby odolal tlaku komunistů a usiloval o udržení demokracie. Demonstrace se zúčastnilo asi 5 tisíc lidí.

V pochodu na Hrad se jim snažily zabránit oddíly Bezpečnosti a posily z řad Lidových milicí. Demonstrantům se však podařilo projít až na Hrad, nicméně prezident jejich delegaci nepřijal.

O všem již bylo rozhodnuto. Tato demonstrace se tak stala jediným veřejným a masovým projevem odporu proti nastolování komunistické diktatury a na obranu demokracie. Tento čin však zůstal zcela ojedinělým a pro mnoho studentů měl tragickou dohru v podobě uvěznění v komunistických kriminálech.

10.1 Projev Klementa Gottwalda

„Právě se vracím z Hradu od pana presidenta. Dnes ráno jsem mu podal návrh na přijetí demise ministrů, kteří odstoupili 20. února t. r., a současně jsem panu presidentovi navrhl seznam osob, kterými má být vláda doplněna a rekonstruována. Mohu vám sdělit, že pan president všechny mé návrhy, tak jak byly podány, přijal. Soudruzi a soudružky, dekrety jak propouštěcí, tak i jmenovací jsou panem presidentem podepsány a za chvíli budou mnou kontrasignovány. Panu presidentu rozhodování o tomto návrhu nepřišlo lehké, jak vidno z toho, že to trvalo dosti dlouhou dobu, než věci uvážil a rozvážil. Pan president přes to všechno pak nakonec uznal nutnost a nezbytnost takového opatření a hlavně proto to uznal, poněvadž viděl, že to bylo přání, vůle a hlas lidu. My, soudruzi a soudružky, jsme panu presidentovi vděční, že dovedl respektovat přání a vůli lidu i ve věci, která mu byla osobně velmi těžká. A nyní, soudruzi a soudružky, ještě několik slov. Reakce, která chystala a připravovala právě v této době rozhodný úder proti našemu lidově demokra-

⁷⁶ Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

tickému řádu, byla sama odražena a poražena. Bdělost, ostražitost a pevná bojová vůle našeho lidu způsobily především tuto porážku reakce. Jednota našeho lidu, jednota dělnické třídy, jednota dělníků, rolníků, živnostníků a inteligence to byla, která našemu národu dala dostatek sil, aby v zárodku, během několika málo dnů zmařil úklady a spiknutí reakce. Nyní, kdy každý útok reakce je odražen, vrátíme se opět ke své práci, ke své budovatelské práci na splnění dvouletky, ve které práce bude o to radostnější, že již tam budou v míře daleko menší, než tomu bylo dosud, rozvratnické a sabotážnické živly. Je potřeba, soudruzi a soudružky, nyní, když vůle našeho lidu byla tak slavně prosazena, znovu se semknout v mohutné pracovní úsilí, abychom překonali veškeré obtíže, které před námi stojí, a abychom vybudovali z naší republiky, oprostěné od reakcionářů, šťastný domov všeho pracujícího lidu.“⁷⁷

11 ÚSTAVA ČSR 1948

Ústava byla založena na národním aspektu, na větvi české a slovenské. Byl to důsledek poválečné protiněmecké nálady. Ústava se hlásí k demokracii národnostního typu, osvobozené od tzv. „vykořisťovatelů“, jimiž byly myšleny především německé národy, zmiňuje Velkou říjnovou socialistickou revoluci jako společný odboj proti německému imperialismu, odsuzuje předválečné jednání československé politiky (Mnichovská dohoda), zmiňuje přátelský vztah k válečnému osvoboditeli Sovětskému svazu a přání do budoucnosti o vyrovnaném hospodářství – cesta k socialismu.

150/1948 Sb.

ze dne 9. května 1948

Ústava Československé republiky

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto ústavním zákoně:

Prohlášení

„My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnuti vybudovat osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu.

Jsme odhodláni bránit všemi svými silami vymoženosti naší národní a demokratické revoluce proti veškerým snahám domácí i zahraniční reakce, jak jsme znovu před celým světem osvědčili svým vystoupením na obranu lidově demokratických řádů v únoru 1948.

Slibujeme si navzájem, že na tomto velkém díle budou pracovat společně a ruku v ruce oba naše národy, navazující tak na pokrokové a humanitní tradice svých dějin.

Češi a Slováci, dva bratrské národy, členové velké rodiny Slovanstva, žili již před tisícem let společně v jednom státě a společně přijali z východu nejvyšší výtvar tehdejší

⁷⁷ Gottwald, K. Výbor z díla 2, Svoboda 1971

vzdělanosti - křesťanství. První v Evropě pozdvihli v husitské revoluci na své prapory myšlenky svobody mínění, lidovlády a sociální spravedlnosti.

Po staletí bojoval pak český a slovenský lid s feudálními vykořisťovateli a s německou dynastií Habsburků za své sociální i národní osvobození. Myšlenky svobody, pokroku a humanity byly vedoucími idejemi obou našich národů, když se v XIX. věku obrodily za společného úsilí slovenských i českých buditelů, vzešlých z lidu. Pod tímž praporem zahájily také oba národy v první světové válce společný odboj proti německému imperialismu, a podníceny Velkou říjnovou revolucí, zřídily po staletích poroby, dne 28. října 1918, svůj společný stát - demokratickou republiku Československou.

Již tehdy, za prvního odboje, toužil náš lid, veden velkým vzorem revolučního boje ruských dělníků a rolníků, po lepším společenském řádu, po socialismu. Avšak toto pokrokové úsilí, navazující na naše nejlepší tradice, bylo zakrátko zmařeno, když se po rozkolu dělnického hnutí v prosinci 1920 podařilo nepočetné vrstvě kapitalistů a velkostatkářů zvrátit navzdory demokratické ústavě pokrokový vývoj v naší republice a přivést k vítězství kapitalistické hospodářské zřízení se všemi jeho zly, zejména s hrůzou nezaměstnanosti.

Když pak oběma našim národům hrozila zkáza z nové imperialistické expanse v zločinné podobě německého nacismu, tu opět - jako kdysi v husitské revoluci panská šlechta - zradila nyní i novověk vládnoucí třída, buržoasie. Ve chvíli nejvyššího nebezpečí se spojila s nepřitelem proti vlastnímu lidu a tím umožnila světovému imperialismu, aby dočasně vyřídil své rozpory na účet obou našich národů hanebnou dohodou mnichovskou.

Tím byla uvolněna cesta k zákeřnému přepadení našeho mírumilovného státu odvěkému nepříteli, jemuž horlivě pomáhali potomci cizích kolonistů, usazení mezi námi a požívající podle naší ústavy všech demokratických práv stejně s námi. Za hrozných událostí druhé světové války povstali oba naši národové k boji za osvobození, který po nesčetných obětech našich nejlepších lidí a za pomoci spojenců, především slovanské velmoci Svazu sovětských socialistických republik, vyvrcholil slovenským a českým povstáním let 1944 a 1945 v národní a demokratické revoluci našeho lidu a byl vítězně ukončen osvobozením Prahy Rudou armádou dne 9. května 1945.

Nyní jsme se rozhodli, že náš osvobozený stát bude státem národním, zbaveným všech nepřátelských živlů, žijícím družně s rodinou slovanských států a v přátelství se všemi mírumilovnými národy světa. Chceme, aby to byl stát lidové demokracie, v němž si lid svými zástupci zákony nejen dává, nýbrž je svými zástupci také sám vykonává. Chceme, aby to byl stát, v němž všechno hospodářství slouží lidu a je vedeno tak, aby vzrůstal obecný blahobyt, aby nebylo hospodářských krizí a aby byl národní důchod spravedlivě rozdělován. Po této cestě chceme dojít k společenskému řádu, v němž bude úplně odstraněno vykořisťování člověka člověkem - k socialismu.

V tomto duchu stanovíme v druhé části ústavy její základní články v třetí pak je rozvádíme do podrobností a hodláme tak dát pevný podklad právnímu řádu naší lidové demokracie.⁷⁸

⁷⁸ http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html z 7.3.2009, zákon 150/1948 Sb.

11.1 Základní články ústavy

„Článek I

(1) Československý stát je lidově demokratická republika.

(2) Lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě.

Článek II

(1) Československá republika je jednotný stát dvou rovnoprávných slovanských národů, Čechů a Slováků.

(2) Území státu tvoří jednotný a nedílný celek.

Článek III

(1) Lidově demokratická republika neuznává výsad. Práce ve prospěch celku a účast na obraně státu je obecnou povinností.

(2) Stát zaručuje všem svým občanům, mužům i ženám, svobodu osobnosti a jejího projevu a pečuje o to, aby se všem dostalo stejných možností a stejných příležitostí.

(3) Všichni občané mají právo na vzdělání, právo na práci, na spravedlivou odměnu za vykonanou práci a na odpočinek po práci. Národním pojištěním je občanům zajištěno zaopatření při nezpůsobilosti k práci.

Článek IV

(1) Svrchovaný lid vykonává státní moc zastupitelskými sbory, které jsou lidem voleny, lidem kontrolovány a lidu odpovědny.

(2) Volební právo do zastupitelských sborů je obecné, rovné, přímé a tajné. Volit může každý občan, jakmile dosáhne věku 18 let. Zvolen může být každý občan, jakmile dosáhne věku 21 let.

(3) K obstarávání věcí veřejných a k uplatňování svých demokratických práv vytváří lid dobrovolné organizace, zejména politické, odborové, družstevní a kulturní, organizace žen a mládeže a organizace tělovýchovné.

Článek V

Nejvyšším orgánem moci zákonodárné je Národní shromáždění o jedné sněmovně. Má tři sta členů (poslanců), volených na dobu šesti let.

Článek VI

V čele státu je prezident republiky, volený Národním shromážděním na dobu sedmi let.

Článek VII

Nejvyšším orgánem moci vládní a výkonné je vláda. Je odpovědna Národnímu shromáždění. Jmenuje ji a odvolává prezident republiky.

Článek VIII

(1) Nositelem a vykonavatelem státní moci na Slovensku a představitelem svébytnosti slovenského národa jsou slovenské národní orgány.

(2) Slovenské národní orgány zajišťují v duchu lidové demokracie rovnoprávnost Čechů a Slováků. Všechny orgány republiky usilují v souladu s nimi o to, aby se vytvářely stejně příznivé podmínky pro hospodářský, kulturní a sociální život obou národů.

Článek IX

(1) Národním orgánem moci zákonodárné na Slovensku je Slovenská národní rada. Má sto členů (poslanců), volených na Slovensku na dobu šesti let.

(2) Národním orgánem moci vládní a výkonné na Slovensku je sbor pověřenců. Je odpovědný Slovenské národní radě a vládě republiky. Jmenuje jej a odvolává vláda republiky.

Článek X

Nositelem a vykonavatelem státní moci v obcích, okresích a krajích a strážcem práv a svobod lidu jsou národní výbory.

Článek XI

(1) Moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy.

(2) Soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu; obojí jsou si při rozhodování rovni.

(3) Soudcové vykonávají svůj úřad nezávisle, jsouce vázáni jen právním řádem lidové demokracie.

Článek XII

(1) Hospodářská soustava Československé republiky je založena:

na znárodnění nerostného bohatství, průmyslu, velkoobchodu a peněžnictví;

na vlastnictví půdy podle zásady "půda patří tomu, kdo na ní pracuje";

na ochraně drobného a středního podnikání a na nedotknutelnosti osobního majetku.

(2) Všechno národní hospodářství v Československé republice nechť slouží lidu. V tomto veřejném zájmu řídí stát veškerou hospodářskou činnost jednotným hospodářským plánem.⁷⁹

⁷⁹ http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html z 7.3.2009, zákon 150/1948 Sb.

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zaměřil na poválečné období Československa v letech 1945-1948. Zahrnul jsem do ní nejdůležitější okamžiky, které ovlivnily vývoj republiky v oblasti politické a hospodářské, téma odsunů německých menšin do zahraničí od doby jejich vzniku, přes jejich průběh až do jejich konce. Zohlednil jsem téma dopadů na tyto menšiny i obyvatele Československé republiky. Zaměřil jsem se na události Košického sněmu, květnových voleb 1946 až po únor 1948, popsal jsem průběh a vývoj reemigrace, osídlování a usídlování zahraničních krajanů. Zahrnul jsem dále téma KSČ, jejího vývoje a významu pro politickou scénu poválečné republiky, Benešovy dekrety, a ústavu z roku 1948 spolu s jejími základními články.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Beneš, E. Odsun Němců z Československa. ISBN 80-85926-06-7

Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. Nové osídlení pohraničí Českých zemí po druhé světové válce. Akademické nakladatelství CERM. ISBN 80-7204-419-2

Černý, V. Paměti 1921-1938. Nakladatelství Atlantis, ISBN 80-7108-072-1

Němeček, J. Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Díl 2 (červenec 1943 – březen 1945). Praha. 1999. ISBN 80-85475-46-4

Gottwald, K. Výbor z díla 2, Svoboda 1971

Hertl, H. a kolektiv. Die deutschen raus! Překlad do češtiny „Němci ven!“ vydalo nakladatelství Dauphin. ISBN 80-7272-031-7

Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948. ISBN 80-04-25699-6
Kaplan, K. Pět kapitol o únoru. Nakladatelství Doplněk, Brno 1997

Kuklík, J. Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945. Nakladatelství Karolinum, ISBN 80-7184-665-1

Od Košického programu k Ústavě 9. května. Publikace státní vědecké knihovny v Olomouci 1/1973

Petráš, J. Česko-německá problematika v Českých Budějovicích po skončení druhé světové války. ISBN 978-80-86260-65-5

Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945-1948. Skripta pro VŠ politickou ÚV KSČ 1972

Sborník studijních materiálů k dějinám ČSSR a KSČ z období 1945-1948 I. A II. část. Skripta pro VŠ politickou ÚV KSČ 1972

Staněk, J. Antologie textů s kulturně politickou problematikou k období 1945-1948 I. díl. Vydavatelství ZČU Plzeň. ISBN 80-7082-318-6

Staněk, J. Antologie textů s kulturně politickou problematikou k období 1945-1948 II. díl. Vydavatelství ZČU Plzeň. ISBN 80-7082-355-0

Použité internetové odkazy:

<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/ z 11.3. 2009>

http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html z 7.3.2009, zákon 150/1948 Sb.

ABSTRAKT

WIMMER, R. Československo v období 1945-1948 : bakalářská práce. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 42 s. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Rudolf Kučera CSc.

Klíčové pojmy: Benešovy dekrety, Československá republika, Národní fronta, odsun menšin, politická situace v letech 1945-1948, únor 1948

Práce se zabývá obdobím 1945-1948 v Československu. Zaměřuje se na poválečné změny v československé politice, otázku národnostních menšin a jejich odsunu – rozbor „Brněnského pochodu smrti“, důsledky Košického sněmu, memorandum o odsunu menšin, osídlování českého pohraničí, reemigraci a usídlování zahraničních krajanů, Benešovy dekrety, dopady, průběh a cestu k únoru 1948 a s ním spjaté události, ústavu Československé republiky v roce 1948 založenou na národním aspektu a její základní články.

ABSTRACT

CZECHOSLOVAKIA IN THE PERIOD 1945-1948

Key words: presidential decrees, the Republic of Czechoslovakia, National Front, displacement of national minority, political situation in the period 1945-1948, February 1948

The thesis deals with the period in 1945-1948 in Czechoslovakia. It focuses on the changes in the Czechoslovak policy after the 2nd World War, the question of national minorities and their displacement – the analysis of the „Brno March of the Death“, the consequences of the assembly in Košice, the memorandum of national minorities displacement, the re-settlement of the Czech borderland, the domiciliation of countrymen living abroad, decrees of president Beneš, the consequences, the process and way to February 1948 in Czechoslovakia, the Czechoslovak Constitution in 1948, based on the aspect of nationality, and essential articles.